

ΠΑΝΔΩΡΑ

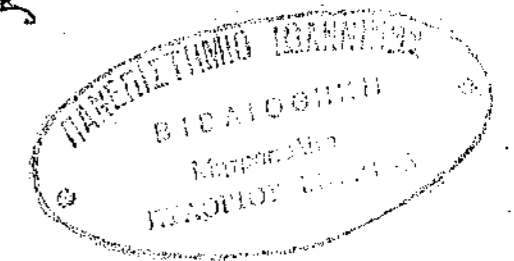
ΣΥΝΕΦΑΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

—1863—

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1863.

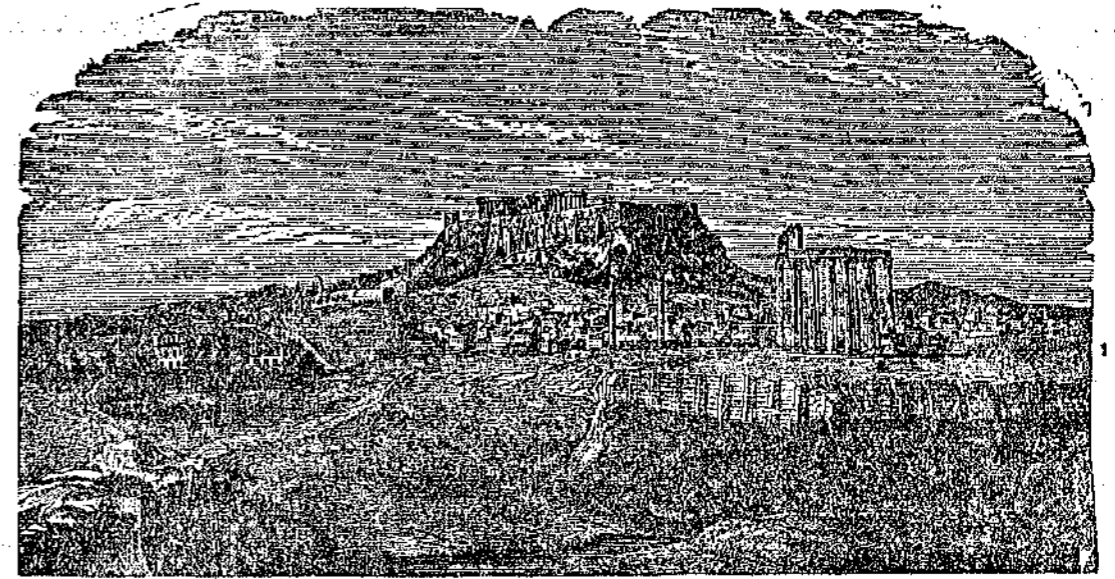

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

(Ὅδὸς Πειραιῶς.)

1863.

Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1862.

ΤΟΜΟΣ ΙΓ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 290.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ. ΒΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ. (1688—1745)

ὑπὸ ΑΕΟΠΟΛΑΟΥ ΡΑΝΚΙΟΥ.

Μετάφρασις Π. Καλλιγᾶ.

(Συνέχ. Ἰδὲ φυλλάδ. 287, 288 καὶ 289.)

Ἐκκλησιαστικά.

Ἦν δὲν δεκατείλωμεν τὸ πολύμικτον τῶν συνηγμένων ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου φυλῶν, τρεῖς κλάσεις εὐρίσκομεν κυρίως ἀπέναντι τῶν Ἐνετῶν χωρικοῦς, πολίτας καὶ προνομιοῦχοις. Ἐκάστη τούτων ἀπῆτει ἰδίαν προσοχὴν. Κάτοικοι, ὅποιοι ἦσαν οἱ Μανιάται, πρέπει νὰ θεωρηθῶν μᾶλλον ὡς σύμμαχοι ἢ ὡς ὑπήκοοι, καὶ ἦτον ἀνάγκη κόπου πολλοῦ διὰ νὰ τηρηθῆ καλὴ σχέσηις μετ' αὐτῶν. Τὸ σῶμα τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ καὶ νὰ γίνῃται, ἦσαν οἱ χωρικοὶ καὶ ὅλη ἡ διοίκησις ἔχει σκοπὸν τὴν εἰς αὐτοὺς χορήγησιν ἐλευθέρως καὶ εἰρηρικῆς ἀναπτύξεως. Οἱ ὑπερέχοντες, ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ὀνομάζομεν πολίτας, τὰ μέλη τῶν κοινοτήτων, ἀπαιτοῦν ἤδη ἐξ ἐνὸς μέρους ἐξαιρέσιν τῶν φορτίων, ἐξ ἄλλου ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὑποδεστέρων. Ἐνῶ προστα-

τεύεται ἡ πρόοδος αὐτῶν, ἡ κοινωνικὴ καὶ δικαστικὴ ἀνάπτυξις πρέπει νὰ συνέχωνται εἰς σφοδρὸν περιορισμὸν καὶ ἰδίως ἡ ἐξουσία πρέπει νὰ προφυλάττεται πάσης ἐπιηρείας.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο μόνον. Ἡ ὀρησκεία, ἥτις εἶναι εἰς ὅλους κοινὴ, ἀπαιτεῖ ἕκραν προσοχὴν καὶ ἐπιτηδεύτητα, πρὸ πάντων διότι οἱ Ἐνετοὶ ἦσαν ἄλλης ὀρησκείας.

Οἱ Ἐνετοὶ ἐνθιμίζον χρέας, ἀμέσως κατὰ τὴν κατάκτησιν, νὰ μεταφυτεῦσιν ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ λατινικὸν δόγμα. Εἶχον ἀκόμη τοσαύτην θετικὴν πίστιν, ὥστε ἐνομιζόντο εὐτυχεῖς, διότι ἐγκαινίασαν ἐκ νέου πρὸς λατρείαν τῶν ἁγίων τὰς ἐκκλησίας Μεθώνης, Κορώνης καὶ Κορίνθου, αἵτινες ἀνῆκον πρότερον εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἔκτοτε μετηλλάχθησαν εἰς μουσείας. Διωργανίσθησαν τέσσαρες ἐπισκοπαὶ κατὰ τὰς τέσσαρας ἐπαρχίας, ὧν ἡ Κορινθιακὴ ἦτον ἡ ἀρχιεπισκοπὴ, οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἤλθον κατόπισιν.

Δὲν πρέπει νὰ νομισώμεν, ὅτι τοῦτο εἶχε συνεπειάς. Οὐδεὶς ἐμέμφοτο τοὺς κυρίους τῆς χώρας, ὅτι ἐλάτρευον τὸν Θεὸν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, καὶ ὅτι ἤθελον νὰ ἔχουν ἐκκλησίας τοῦ δόγματος αὐτῶν. Καὶ Ἕλληνας ὑπῆρχον τούτου τοῦ δόγματος, μάλιστα μεταξὺ Χίων.

Ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε νὰ φέρῃ τοῦτο κίνδυνον εἰς τὴν

Ελληνική πίστιν. Οί Ένετοί εγνωρίζον το ελληνικόν πνεύμα (1), και εις τας λοιπὰς ελληνικὰς επαρχίας ἦσαν ἠναγκασμένοι, διηλεκτικῶς νὰ προσέχουν εἰς τὴν θερησκευτικὴν διαφορὰν, ἀυστηρῶς φροντίζοντες νὰ μὴ δίδεται αἰτία ὑπονοίας εἰς τοὺς Ἕλληνας, και προλαμβάνοντες ἐπιμελῶς τὰς συγκρούσεις τῆς ἀρμοδιότητος τῶν δύο δογματῶν. Τοῦλάχιστον οἱ Ένετοί ἄρμοστοι κηρύττονται πρόθυμοι εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ ἐνδώσουν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου.

Πολλὴ σημαντικώτερον δυσκολίαν παρέσχον αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε τὴν μεγίστην δυνάμειν ἐγκαθιδρύων ἐπισκόπους, ὥστε τὰ χρυσόβουλα αὐτοῦ ἦσαν εἰς μεγάλην ὑπόληψιν και ὁ ἀφορισμὸς ἐπικολούθει τὴν ἀπίθειαν. Αὐτὸς ἐλάμβανε τὸ ἥμισυ τῶν εισοδημάτων ἐκάστου ἐπισκόπου, πληρονομένου παρὰ τῶν ἱερέων και ἰδίως ἐξ ἐκάστης οἰκίας τῆς διοικήσεως αὐτοῦ. Καὶ πολλῶν μοναστηρίων τοὺς ἡγουμένους διώριζεν ὁ Πατριάρχης, πρὸς τὸν ἐστέλλετο μέρος τοῦ εισοδήματος (2).

Αὐτὸ τὸ σύστημα ἦτο λίαν μισητὸν εἰς τοὺς Ένετούς. Ἀνυπόφορον ἐφαίνετο νὰ λαμβάνη ξένος ἱερεὺς τόσα χρήματα ἐκ τῆς χώρας και ἡ ἐκκλησιαστικὴ κεφαλὴ, ἣτις ἦτον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου, νὰ ἔχη δικαίωμα νὰ διορίξῃ ἐπισκόπους και ἡγουμένους τοῦ τόπου.

Ἐξ ἀρχῆς διεύθυνον πρὸς τοῦτο τὴν προσοχὴν και ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1687 ἐζήτησαν παρὰ τῶν συμβούλων τῆς πολιτείας γνωμοδότησιν περὶ τούτου.

Τὴν γνωμοδότησιν ταύτην ἔχω ἐνώπιόν μου. Οἱ σύμβουλοι νομίζουσι δυνατὸν νὰ μεταφέρουν τὸν διορισμὸν και αὐτὴν τὴν χειροτονίαν τῶν ἑλλήνων ἐπισκόπων ἐν Ένετίᾳ, και δεικνύουσι ὅτι τότε ἠδύνατο νὰ καθυποβάλλουν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἐφορίαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας.

Τοιαῦται συμβουλαὶ υπερβάθαινον πάντα τὰ ὅρια ὥστε ἡ περινούς Βουλὴ νὰ συναίνεσῃ, και ἔλαβεν ἄλλα μέτρα, μᾶλλον ἀνάλογα πρὸς τὸ ἐν γένει σύστημα.

Διὰ τὴν ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου τὴν ἐκλογήν τῶν ἐπισκόπων δὲν ἀνεδέχθη αὐτὴν ἡ Βουλὴ,

(1) Euno. Sono i Greci così isolati—che la sola dissimulazione può insensibilmente guadagnare terreno.

(1) Ο Γριμάνης δίδει τὴν ἀκόλουθον στατιστικὴν τοῦ κλήρου. Cho sa si contiino gli Arcivescovi, da quali vien esercitata la primaria dignità, oltre uno che presiede alla sola terra di Tripolizza et altri quattro che non hanno alcuna giurisdizione, 12 siano li vescovi sull'aggeniti cou diaconi o 16 titolari senza sede, 1367 si numerino li collegi in 188 monasteri, 94 di questi diretti da abbatì cho vengono eletti da collegi loro, 14 jurapatronati, 26 stavropigii e 24 metochi, oltre 151 chiese cho possedono stabili—sono notizie già humiliate. Τοὺς ἡγουμένους τῶν σταυροπηγίων διορίζει ὁ Πατριάρχης.

ἀλλ' ἀνέθεσεν εἰς τὰς συστηθείσας κοινότητες. Τοῦτο ἦτο τὸ σημαντικώτερον αὐτῶν πλεονέκτημα.

Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ἐξαποστολάς χρημάτων, κητήρησεν ὅλα τὰ ἔκτακτα εισοδήματα τῶν ἐπισκόπων και ἐπρόκεισεν αὐτοὺς δι' ἀκινήτων κτημάτων. Πρὸς τούτοις ἠλάττωσε κατὰ τὸ ἥμισυ τὰ τακτικὰ εισοδήματα τῶν ἱερέων και τῶν οἰκιῶν, ὅσα μέχρι τοῦδε εἰσέπραττον δι' ἐαυτοὺς οἱ ἐπίσκοποι.

Ἀφοῦ προέβησαν ἕκαστ' εἰς ἐδῶ, ἠλπίζον εὐκόλως ν' ἀφαιρέσουν εἰς τὰ πατριαρχικὰ χρυσόβουλα τὴν ἰσχύν και νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὰ ὡς ἐκεῖνα τοῦ Πάπα, εἰς τὰ ὁποία ἔλαϊπε τὸ κυριαρχικὸν ἐκτελεστήριον.

Ἐν τούτοις δὲν ἐπέτυχον τοῦτο τοσοῦτον εὐκόλως και ἐντελῶς ὡς ἐπεθύμου.

Ἐἰς τὰς κοινότητας εἰσέρρησε Σιμωνία ἀπαρδαγμάτιστος. Ἐν γένει αὐτὴ ἡ κατάρχησις ἐβασίλευε κατ' ἀνυπόφορον τρόπον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου, και ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι συνέπραττον (1). Πῶς ἤθελον ἀμφιβάλλει οἱ πολῖται νὰ λάβουν χρήματα διὰ ψήφους; « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὑποουργήματος, λέγει ὁ Ἔμος, ἐγένετο τὸ χαμαρπῆστέρον ἐμπόριον. » Τὰ οὐτιδανώτερα πρόσωπα ἔλαβον τὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον εἶχε γένει τόσον εὐτελες, ἀφοῦ δὲν ἐλαμβάνετο πλέον κατατεθέν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐπίσης δὲν ἰσχυόν νὰ ἐμποδίσουν τὰς χρηματικὰς ἀποστολάς. Δὲν ἐδέχοντο μὲν τὸν ἔξαρχον, τὸν ὁποῖον ἐστέλλε μέχρι τοῦδε ὁ Πατριάρχης και οἱ ἄρμοστοὶ δὲν ὑπέφερον τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ κρυφίως ἀνελάμβανε τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν και οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἤνευτο νὰ συνεισφέρῃ, φοβούμενος τὴν ποινήν τοῦ ἀφορισμοῦ, ἣτις ἐν Ἀνατολῇ ἐξήκει πάντοτε βεβαιωτάτην ἐνέργειαν και τὸ σὴνθες ποσὸν μετέβαιναν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μόνον μίσητον νὰ στερήσουν τὸν Πατριάρχην αὐτοῦ τοῦ εισοδήματος ἐβρίσκει ὁ Ἔμος τὴν παύσιν πάσης χρηματικῆς πληρωμῆς.

Ἡ Βουλὴ δὲν ἤθελε νὰ δώσει τοιαύτην ἀπόφασιν ἀλλ' ἀνελέγετο εἶπε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ και εἰργάζετο μόνον ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ἰσχύν τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Γριμάνης βεβαίως, ὅτι ἐνεργεῖς αὐτοῦ οὐδὲν ἐξετελέσθη χρυσόβουλον τοῦ Πατριάρχου.

Τὸ πᾶν ἐκρέματο ἐκ τῆς καλῆς συνεννόησεως τῆς

(1) Molino. Più che mai insistendo nelle secolarità si vogliono i tre arcivescovi di Patrasso, Mistra e Malvasia di potenza assoluta per alienare ad plus offerentes li sacri tempi, investendoli nel possesso di secolari, cho poi sostituiscono nell' officatura alcuni de' loro para con danno convenzioni di dividere gli utili ritirati dalla moreantata rendita di qualsiasi sacramento. Dimougono quotidianamente all' alienatione di vescovi o li consecranno benchè inutili e privi d' alcun diacono per darle campo con la forza del titolo all' ordinatione de sacerdoti.

διοικήσεσς μετὰ τῶν ἀρχιερέων και εἰς τοῦτο παρήνεσαν οἱ σύμβουλοι (consuloria). Οἱ ἄρμοστοὶ ἔδραν ἰσχυροτέρην τὴν ἀνάγκην, ἢ ἔσον ἐνομίζον, και, ὡς ἐκφράζονται, τὰ ἀόρατα ὅπλα τοσοῦτον τυραννικῶς ἐνεργούντα, ὥστε τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ ἐξουσιάζοντο ἐντελῶς ὑπὸ τῶν ἱερέων και ἡ γενικὴ ὑπακοή πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐξήρητο ἐκ τῆς καλῆς θελήσεως τούτων (1). Ἡ πρώτη φροντίς τῶν ἄρμοστων ἦτον ἡ διατήρησις τῆς καλῆς συνεννόησεως. « Μετεχειρίσθην, » λέγει ὁ Γριμάνης, τὴν μεγαλητέραν γλυκύτητα πρὸς τοὺς Ἀρχιερεῖς και ἀπένευμον εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην εἰς τὸν ὑψηλὸν βαθμὸν τιμῆν » εἰς πᾶσαν περίστασιν μ' εἰδείξαν τὴν πιστοτέραν ἀφοσίωσιν και ἰδίως ὡς πρὸς τὰ πατριαρχικὰ χρυσόβουλα » ὑπετάχθησαν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Βουλῆς. »

Δὲν δύνανται τίς νὰ μεμφθῇ τοὺς Ένετούς, ἐν διὰ τὴν μεγάλην σημεσίαν τῶν Ἀρχιερέων πραστικῶν πάντοτε ἀνθρώπους ἀφοσιωμένους, και τοιοῦτους ἐλάμβανον ἐκ τῶν νήσων. Ἀλλὰ ἦτο δύσκολον νὰ εὐδοκηήσουν. Ὀλίγον κατολίγων τὸ κατώρθωσαν. Ὁ Λορεδανὸς ἐπέτυχε νὰ ἐλεγχθῇ ἐν Καλαβρύτοις ἐπίσκοπος, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει χρήσιμον και κυρίως φρονούντα τὰ τῶν ἱερέων. Ἀλλὰ και εἰς τοῦτο ἠδύνατο μόνον νὰ φθάσῃ διὰ συμβιβαστικῶν μέσων και μεταχειρίζομενος ἐπιτιδείας τὰς κοινότητες. Πραγματικῶς ἐδείχθησαν ἐνδοτε λίαν σταθεροί. Ἡ πόλις τοῦ Μισοτῆ ἔλαβε νύμφα παρὰ τοῦ Πατριάρχου νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ ἄλλον ἐπίσκοπον, παρὰ τὸν ἐκλεγθέντα ἐπὶ τῆς Ένετικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ὁ ἄρμοστος ἐνέργησεν, ὥστε οὔτε ἀπάντησις νὰ σταλῇ εἰς τὸν Πατριάρχην.

Τοιοῦτοτρόπως ἀπεμακρύνθησαν ἀρκετὰ οἱ κίνδυνοι, οἵτινες ἠπέλουν ἐκ τοῦ διοργανισμοῦ, και τῆς θέσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Μένει ἡ ἐρώτησις, ἀν ἐβελητιώθη ὑπὸ τὴν ἐνεργειαν τῆς δύσεως και ἀν τὸ ἔθνος ἀνεπτύχθη εσωτερικῶς.

Φαίνεται ὅτι δυνάμει νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο, ἐπει ὅτι οὐδεὶς ἐπατηθῶμεν.

Ἴδω ἐσπόμεν τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν και ἡ καλλιτέρα διαχείρισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν εισοδημάτων, ἡ χρῆσις διὰ τὰ μυστήρια χρυσῶν και ἀργυρῶν σκευῶν, ἀντὶ ξυλίων και κασσατερίων, ὅπως μέχρι τοῦδε μεταχειρίζοντο ἐναυτίον τῶν κανονικῶν διατάξεων, και ἡ κοσμικὴ στολὴ τοῦ κλήρου (2).

(1) Corner. E' amareggiarli e cosa non bene consigliata, per l' antiuio che tengono sopra i popoli.

(2) Ο Γριμάνης ἐφρόντισεν ἰδίως περὶ τούτου. Valsemi, λέγει, sempre della ricchezza piuttosto che de' processi o del rigore, più facile eccitamento all' omicida in chi maneva alle proprio parti, così cho si vedono anche ristaurate e meglio tonute le chiese loro colle regole cho lo ho preserite, anchenon fossero mal' eccusate le rendite, como in talun luogo accadeva, ma impiegate tutte nel buon sustenimento dello chiese stesse, o colla

Ἐπὶ τούτων δὲν εἶχε μικρὰν δυνάμειν τὸ παράδειγμα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ μεγαλιτέρα πομπὴ τῆς λαειτουργίας εἴλαυσε πολλοὺς κατοίμους εἰς τὰς καθολικὰς ἐκκλησίας και αἱ ἑλληνικαὶ ἔργισαν ν' ἀμιλλῶνται κατὰ τοῦτο.

Πολλὴ σημαντικώτερον ἦτον, ὅτι ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἀνεδέχθη τὴν παντελῶς παραμεληθείσαν ἐκπαίδευσιν. Ἀλλ' οἱ μοναχοί, οἵτινες ἤλθον, δὲν ὠφέλησαν πολὺ, μᾶλλον προσέκρουσαν—ὅσοι ὅμως ἐν τῇ μέσῃ τῆς χώρας ἴδρυσαν ἐδῶ και ἐκεῖ καταστήματα, διῆγον ἡσυχον βίον, και ἐργάζομενοι κατὰ μόνας διεύθυνον σχολεῖα, ἔφεραν πολλὸν ὄφελος. Ἄνευ ὑπονοίας ἡ διαταγμῶς οἱ Ἕλληνες ἐστέλλον τὰ τέκνια ὅπου ἐμάνθανον τὰ στοιχεῖα τῆς λατινικῆς και ἰταλικῆς γλώσσης. Εἰργάζοντο ἐπίσης νὰ συστήσουν ἐν Τριπόλει τακτικὸν γυμνάσιον, και ὡς τινες ἐνομίζον, τοιοῦτοτρόπως ἐγένετο ἀρχῇ πρὸς μετατάσασιν τῶν ἑλλήνων εἰς τὸν καθολικισμόν.

Ἄλλοι ἔτρεπον ἀφιλοκροδαστέρους σκοπούς. « Ἴσως, » νομίζει ὁ Γριμάνης, θέλει ἀποσπασθῇ τῆς βαρβαρότητος, ὑπὸ τὴν αἰσίαν ἐξουσίαν τῶν Ένετῶν, ἡ διδάσκαλος πάσης ἐπιστήμης και τέχνης ἀρχαία » Ἑλλὰς. »

Κρίσις.

Ὁ κόσμος εἶναι συνθησιμέλις νὰ θιαυμάζῃ ἡ νὰ κατακρίνη και οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦν, δυνάμει νὰ ἐψάψωμεν, τὴν πνευματικὴν συγκίνησιν, εἰς τὸν μεταφέρει ἡ ἀνύψωσις, ἡ τὸ μῖσος.

Ὅστις βλέπει ὅμως πλησιέστερον τὰ πρόσωπα και τὰ πράγματα, σπανίως ἔρχεται εἰς τὴν ἀνάγκην ἀπεριορίστας νὰ ἐπαινῇ ἡ νὰ ψέγῃ.

Τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου ἐν γένει ἐπραγματεύθησαν περίφρονητικῶς, ὡς νομίζω, διότι δὲν ἐγνωρίζαν, ὅποια ὑπῆρξε και προσέτι διότι ταχέως ἔλαβε δυστυχῆς τέλος, ἐκ τοῦ πλησίον θεωρομένη ἐν τούτοις προσφέρει διαφόρους ἐπόψεις και ἐπιτυχίας.

Ὁ διοργανισμὸς τῶν ἀστικῶν κοινοτήτων, ἡ διαχείρισις τῆς δικαιοσύνης, ὁ κανονισμὸς τοῦ ἐμπορίου και ἐν μέρει ἡ φροντίς περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων ἀπέτυχον και εἶχον μᾶλλον ἐπιβλαβὴ ἐνέργειαν.

Ἐξ ἐναντίας ἡ προσοχή, τὴν ὁποῖαν ἀπένευμον εἰς τὸν πληθυσμὸν, εἰς τὴν γεωργίαν, ἡ γραμμὴ, τὴν ὁποῖαν ἐν γένει ἠκολούθησαν ὡς πρὸς τοὺς Μανιάτας και τοὺς γείτονας αὐτῶν, ὡς πρὸς τὰς χωρικὰς κοινότητες, εἶναι ἀξίαι παντός ἐπαινοῦ και ἔλαβον τὰς αἰσιοτέρας συνειπίας.

Δὲν λέγομεν ὅτι ἠμελίωσαν ἐκεῖνα και ἐπεμελήθησαν κατὰ σπουδαίως και ἀυστηρῶς, διότι δὲν δυνά-

rifirma nelle altre corrittele che rendevano indecenza al ritiro all' honore di S. D. M.

μεθα να παραγνωρίσωμεν τον ζήλον και την καλήν θέλησιν των γενικών Αρμοστών, αφ' ων εξήρτητο το παν.—άλλ' ούτε ότι ως προς τα τελευταία είχαν προδραμαίων το ίδιον συμφέρον. Αι κοινότητες άνευ ιδιαιτελείας και μετά γενναϊότητος αφέθησαν ανεξάρτητοι, άλλ' ή αίτία ήτον άλλη.

Φαίνεται ότι αι δυσκολίαι δεικνύονται έκαι ανώτεραι και ανυπερέβλητοι, όπου οι Ένετοι μετέφερον τους ίδιους θεσμούς εν Ελλάδι. Διωργάνισαν κοινότητες, ως είχαν συστηθή τοιαύται εν ταίς λοιπαίς αυτών επαρχίαις, διά μακρας συνηθείας και αρχαίων δικαιωμάτων, αποκτηθέντων άντικρυ της μητροπόλεως, ή ως λέγουσιν οι Ένετοι, της δεσποζούσης (dominante), εν Πελοποννήσω όμως στερημένοι αυτής της σταθεράς βάσεως έδειξαν μόνον άτακτον δοξομανίαν. Διέταξαν περιορισμούς του έμπορίου, συμφώνως προς την ιδέαν της αρχαίας αυτών πολιτείας, άλλ' ανεκτελέστους και πιέζοντας κατά τας τότε σχέσεις του κόσμου. Η διαχειρίσις της δικαιοσύνης είναι ένδεχομένη, όπου ισχύουν ακριβώς ώρισμένοι νόμοι και ακολουθείται ο κανών προγενεστέρων αποφάσεων. Όπου τούτο δεν έχει χώραν, γεννώνται σύγχυσις και ατοπήματα. Ότι δε ή Δημοκρατία των Ένετων ήτο καθολική, τούτο εκάλυε τουλάχιστον την έντελή συγχώνευσιν των συμφερόντων, ως απαιτείται πάντοτε μεταξύ διοικούντων και διοικουμένων.

Αν αποτυγχάνουν οι Ένετοι, όπου ζητούν την αναλογίαν μεταξύ της πολιτείας και της νέας κατακτησεως, εξ εναντίας επιτυγχάνουν καθόσον έχουν προδραμαίων μόνην την ανάγκην των πραγμάτων και ενεργούν συμφώνως προς ταύτην. Είς παν ζήτημα, το όποιον προτιθένται, εις πάσαν δυσκολίαν, την όποιαν άπαντούν, μία έποψις κυρίως προτάσσεται τότε, ή πηγάζουσα εκ της φύσεως αυτής των κατοίκων.

Διά να κατοικήθη ο τόπος, προσπαθούν ν' αποκτήσουν και να δεσμεύσουν, ευνοϊκώς φερόμενοι προς εκείνους, οίτινες δύνανται να έλαύσουν κατοίκους και τούτο μόνον παρκινει εις μετανάστευσιν. Διά να εισπράξουν τους φόρους, άνευ των όποιων ή νέα πολιτεία δεν δύναται να υπάρξη, δεν δύνανται να μεταχειρισθουν βίαν.—άλλέως ήθελον καταστρέψει την άποικίαν άνευ κοινοϋ συνδέσμου μετά των κοινοτήτων δεν δύνανται να επιτύχουν τα δέκατα, ούτε να ενεργήσουν το μονοπώλιον του άλατος. Πώς ήθελον δυνηθή να υποτάξουν διά της βίας τους Μαυιάτας; διά τούτο προσπαθούν συμβιβαστικώς και διά του λόγου να φέρουν αυτούς εις τον δρόμον της νομιμότητος, και συνεννοούνται επιτηδείως μετά των προυχόντων. Ποτέ δεν ήθελαν επιτύχει εις απόκρουσιν της ισχύος του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, αν δεν επετύχων να συνεννοηθουν μετά των αρχιερέων

της Ελλάδος.— Άρκει ότι, άπανταχού ζητούν να εγείρουν, ου μόνον παθητικήν, αλλά και ενεργητικήν υποταγήν και αυθόρμητον, διότι άνευ της προαιρέσεως των ύπηκόων δεν ήθελον δυνηθή να εξουσιάσουν την χώραν. Διά τούτο είναι ανάγκη να λάβουν προδραμαίων τάληθη συμφέροντα και να διέπουν μετά φροντίδος και ύγιους νός.

Τούτο είναι το κύριον μέλημα πάσης πολιτικής, ως και πάσης ενεργείας. Το σύνθηος δύναται να πραγματοποιηθή νέον τι, πρέπει να εγκαταληφθή ή παράδοσις και μόνον να ληφθή υπ' όψιν ή άπαιτήσις των πραγμάτων, ή έσωτερική ανάγκη του προβλήματος. Αμέσως τότε επέρχονται εις τον καλώς ώργανισμένον, και ζωηρόν νοϋν αι επόψεις, τας όποιας ούδεις συμβούλος δύναται να μεταδώση και δεν δύναται να καταστήση περιττός άλλος τρόπος, άλλου έπινοηθείς, αφού δε εξοικειώθη προς τα καθεκαστα και την ούσίαν του πράγματος, προκύπτει ή μέθοδος ως αναγκαία και εξ εαυτής.

ΚΕΦ. Γ'

Έξωσις των Ένετων εκ της Πελοποννήσου.

Έρωτάται ήδη, αν οι Ένετοι είχαν την δύναμιν, ν' αντιταχθουν κατά γείτονος και υπερέχοντος έχθρου, προστατεύοντες την ανάπτυξιν, ήτις ήτον έργον αυτών και έδειξε τοσαύτα αξιόπεινα αποτελέσματα, και εν ανάγκη επικρατούντες διά των όπλων.

Οι Ένετοι δεν παρέλειψαν κατά τούτο να λάβουν μέτρα' όλαι αι εκθέσεις γέμουσιν περι τούτου και ή δύναμην να προσέσω περι αυτών ίδιον κεφάλαιον, αν δεν απέβλεπον συμφέροντα, τα όποια πολυ αίφινδιδως και άνευ ίχνους παρήλθον. Εν γένει ήκολούθησαν δύο διάφορα συστήματα. Κατά πρώτον διεταξαν έμπειροτέχναις να επισκευθουν τα εύρεθέντα τουρκικά φρούρια και τα έπισκεύασαν, όσον ήτο δυνατόν. Ένωρίς όμως παρετήρησαν, ότι αι θέσεις αυται, αν και πολυάριθμοι, ήσαν όμως άσθενεις και ήθελον σκορπίσει, τας δυνάμεις, αν ήθελον να φυλάξουν άπάσας. Ενθυμήθησαν, ότι πολλά και άσθενή οχυρώματα ποτέ δεν ώφέλησαν, ολίγα δε και δυνατά πολλάκις. Συνέλαβον λοιπόν τον σκοπόν να κατεδαφίσουν όλαι τ' άλλα οχυρώματα και να περιορίσουν την φύλαξιν εις τα τρία σημαντικώτερα, την Μεθώνην, το Κάστρον της Πελοποννήσου (εν Κυλλήνη) και το Παλαμΐδιον του Νικυπλίου. Αυτά κατέγγιναν όσον ένεστι να φέρουν εις καλήν κατάστασιν, προ πάντων όμως ώχύρωσαν το Παλαμΐδιον δι' έργων, άτινα έτι σήμεραν εγείρουν τον θαυμασμόν των περιηγητών.

Και επί της έσωτερικής καταστάσεως είχαν αι οχυρώσεις αυται ώφέλιμον ενεργείαν. Οι Έλληνες έδον, ότι λαμβάνεται πρόνοια υπέρ της φυλάξεως αυ-

των και ουδέν συνετέλεσε τοσοϋτον εις την ζήλον κατά τους τελευταίους χρόνους, προς γεωργίαν και απόκτησιν γης, όσον αυτή ή πεποιθήσις, επί της οποίας εστηρίζετο ή άκμή της χώρας (1).

Έντούτοις πριν περατωθουν τα λοιπα έργα, οι έχθροι έμβήκαν εις κίνησιν. Ο γενικός συνδυασμός των ευρωπαϊκών πραγμάτων είχε δώσει την Πελοπόννησον εις τους Ένετους' άλλος πάλιν συνδυασμός έπελθών έθεσεν εκ νέου την διατήρησιν αυτής εις κίνδυνον.

Μετά την ειρήνην του Καρλοβιτζίου, πλην της Ένετικής, περιεπλέχθησαν όλαι αι λοιπαι δυνάμεις, όσαι ήσαν έμπλοκοι. Η Αυστρια εκίνει τα πάντα προς απόκτησιν της Ισπανικής Μοναρχίας, εν Πολωνία και Ρωσία εισεχώρησεν ο τολμηρότερος και επικινδυνωδέστερος έχθρός, τον όποιον ήδύναντο να εβρουν, Κάρολος ο ΙΒ'.

Η Πόρτα εζήτει μόνον άφορμήν διά να επιχειρησθή την ανάκτησιν των επαρχιών αυτής, εις την άδικόπως υπό της Σουηίας και της Γαλλίας υπεραβιζετο, άλλ' εβράδυνε, και ίσως ουδέν ήθελεν επιχειρησθή άνευ της μάχης της Πουλτάβας.

Ήδη αι οχυρώσεις, τας όποιας ήγειρε Πέτρος ο Α' εν Μιαώτιδι και εν Ταγαρόν, έδιδον όπνονας εις την Πόρταν περι της Ηγεμονίας του Βύδσεινου, την όποιαν θέλουσιν να διατηρήση έστειλε δύο έτη κατά συνέχειαν κατά το έαρ στόλον προς εκείνα τα περάλια. Διά της νέας εκκείνου νίκης ή Ρωσία κατέλαθεν ισχυροτέρην και άπειλητικωτέραν θέσιν. Ο σκληρότερος κίνδυνος συνστατο εις το ότι όλαι οι όρθόδοξοι έστρεψαν τα βλέμματα προς την άρκτον και άνεμενον την αποκατάστασιν της Θρησκείας εις την πρώτην δοξαν παρά των θριαμβευτικών δημοθησίων.

(2). Ήδη έλάμβανον χώραν παραβιάσεις των όρλων, εις τας όποιας προσετέθησαν αι έπιμονοι προτροπαι Καρόλου του ΙΒ', καταφυγόντος εις την Τουρκίαν' επί τέλους οι φρονούντες τα του πολέμου υπερίσχυσαν εν τω Διάκτιο. « Πρέπει, λέγουσιν ότι εις » πεν ο Σουλτάνος, να τιμωρήσωμεν τον άπιστον πριν » μά; τιμωρήση ο ίδιος. » Επομένως εξεδόθη δια-

κήρυξις, δια της οποίας ή Πόρτα ώνόμαζεν έχθρούς Ρώσους και Πολωνούς.

Τον πόλεμον, τον όποιον επεχειρήσθη, δυνάμεθα να θεωρήσωμεν ως επανάληψιν του τελειωθέντος δια της ειρήνης του Καρλοβιτζίου. Έτι εξηκολούθησεν εν Ευρώπη αι γενικαι έχθροπραξίαι και οι Όθωμανοι είχαν ευκαιρίαν να προσβάλλουν τους έχθρούς διαδοχικώς. Πρωτον εστράφησαν κατ' εκείνου, όστις ήτοι ο κινδυνωδέστερος και δεν συμπεριελαμβάνετο εις την άμυντικήν συμμαχίαν (1).

Ο μέγας Πέτρος δεν συνήθε, να περιμένη πολυ να τον προκαλουν, κατά δυστυχίαν όμως εκαιμεν, ως είναι γνωστόν, το αυτό λάθος, το όποιον έφερε την καταστροφήν Καρόλου του ΙΒ'. Άνευ αποχώσεως προπαρκευτής προεχώρησε μετά τόλμης εντός του έχθρικού εδάφους, και αίφνης ευρέθη υπό την προσβολήν άσυγκρίτως υπερβολούσης τουρκικής δυνάμεως, άποχωρισθείς των αποθηκών και κυκλωθείς. Εν τοιαύτη καταστάσει έπρεπε να θεωρήση τύχην το να εξαγοράση την ειρήνην διά της αποδόσεως των κατακτησεων, όσας έλαβεν επί της συνθήκης του Καρλοβιτζίου.

Παρήλθον εισέτι δύο έτη, πριν ανθρωποθουν όλαι τα λάθη και ή Πόρτα ήτον αρκετά συνετή να μη εναγκαλισθή τα συμφέροντα του βασιλέως της Σουηίας (2), έχουσα προδραμαίων άδικόπως τα ίδια. Αφού ενίκησε τον ένν των έχθρών, εβρέθη επί του άλλου, τουτέστι της Ένετίας.

Αν πιστεύσωμεν τους Ένετους, ο πρώτος σκοπός της Πόρτας ήτο κατά της Πολωνίας, ως και ο δρόμος των πραγμάτων έφαίνετο να δεικνύη. Ο τότε Βεζίρης ήτο τόσον διατεθειμένος δια τον Πολωνικόν πόλεμον, όστε πριν λάβη, ως ήτον ή τάξις, την διαταγήν του Σουλτάνου, άνήρτησε τας Ιππουρίδας. Αλλ' ο παλατινός της Μασσατίας Στανισλάος Κοσταρόφκας διαπραγματεύθη μετά μεγίστης επιτηδείότητος και εστάθη εκάθως να μεταχειρισθή εκείνην την κατάσπευσιν του Βεζίρου, διά να διαγείρη την δυσαρέσειαν του Σουλτάνου κατά των σχεδίων αυτού. Προς τούτοις επανήργησαν και άλλα τινα επ' αυτού. Τούλάχιστον οι Ένετοι ισχυρίζονται, ότι ή Γαλλία δυσ-

(1) Sagredo. La coltura è cresciuta mirabilmente da che si sono fissate le pubbliche applicationi alle grandi opere del Palamida e alli monumenti delle altre piazze.

(2) Η Relatione di M. Aluise Mocenigo III, ritornato da Franza. general da uar, βεβαιώνει τούτο, αναφέρονσα τας πρώτας επιτυχίας του Κζάρου. Credono, λέγει περι των Έλλήνων, che la loro chiesa potesse risorgere dalle presentì oppressioni. Τοιοϋτοτρόπως παρέστησεν ο Χάνης της Κριμαίας εις την Πόρταν, ότι ή Ρωσία συνεννοημένη μεθ' όλων των Παγιάδων επαπαλεί να εξουσιάση την Ρούμελην. Χάμπερ εκ του Ρασχίδ VII 149. Τοιοϋτοτρόπως εξήγγετο εκάων του Κζάρου γράφοις εν Άμστατεδάμμ μετ' επιγραφής Potius Primus Rossogegorum Monarchis. Sammlung Russischer Gesch. II. 241.

(1) Ο Δακήλ Δολφίνος, πρέσβυς Ένετός εν Πολωνία, κάμνει ίδιως αυτήν την παρατήρησιν. Anclando con impatienza al risarcimento et alla vendetta (διε τας άπολείας της εν Καρλοβίτζι ειρήνης) il gran Signore abbraccio con piacere l' incontro d' esercitatio contro il Czar di Moscovia, che se ben compagno nei pericoli e nelle vittorie non era vincolato nel sogro polo nè compreso nel trattato della defensiva alianza. No suggerì pronta l' apertura il re di Svezia. Relatione di D. Dollfin III Kr. ritornato dall' ambia. stuarda. di Polonia 10 Agosto 1717.

(2) Σ. του Μ. ούχλ τόσον εκ συνείσεως, όσον ενότι: εθεώρησι τον βασιλέα της Σουηίας μωρόν. Οι Όθωμανοι τον ώνόμαζον σιδεροκέφαλον, Δεμουρπάς.

αρέστως έβλεπε τήν έξουσίαν αυτών επί της Πελοποννήσου φοβουμένη μή στερηθή διά της έννετίας των έμπορικών μονοπωλίων, ύσα έχαιρε τότε εν τή ανατολή, λέγουσι οι έννετοί, ότι διεύθυνε επί της Πελοποννήσου τήν πολεμικήν διάθεσιν των Τούρκων, όστινες ανέπνεον πάλιν μετά τήν Ρώσικην νίκην. Πολύ μάλλον συνετέλεσαν αναμφιβόλως αι οικογένειαί της Πελοποννήσου, αλτινες απήτουν να έπιστρέψουν εις τά κτήματα, έξ ου έδίδωκαν αυτούς οι έννετοί. Κατά Απρίλιον λοιπόν του 1714 ανένεύσαν οι Όθωμανοί τήν συνθήκην του Καρλοβιτζίου μετά της Πολωνίας και έστράφησαν κατά της έννετίας. Είχον τας χείρας ελευθέρας και ή έννετία ήτο τοσοϋτον ασθενεστέρα και άνευ συμμάχων, ώστε τό αποτέλεσμα δέν ήδύνατο να είναι αμφίβολον. Δέν δύναμι να έννοήσῃ τι περιέχει ή τουρκική διακήρυξις περί προηγηθεισών εξηγήσεων (1). Τρόντι εφραδαίνοντο οι έννετοί και δέν διεύθυνον εις αυτούς, ότι υπήρχον διαπραγματεύσεις εκ της Τουρκίας μετά των Ελλήνων επισκόπων και ότι εις τό ναυπηγείον της Κωνσταντινουπόλεως ειργάζοντο ζαηρως. Παρετήρουν μετά προσοχής, ότι εκυλιούντο να πορίζωνται τροφάς εκ Τουρκίας, αν και ή πώλησις αυτών έδιδε μόνη τά μέσα εις τούς εκει κατοίκους να πληρώσουν τούς φόρους; αλλ' εις ταύτα περιωρίζοντο, ύσα εγνωρίζον, και εκ των εκθέσεων βλέπομεν, ότι υπώπιενον τι, αλλα θετικώς δέν είχαν πληροφορίας (2). Πολύ απροσδόκητον εφάνη εις αυτούς, οτε κατά τον Δεκέμβριον του 1714 εξεδόθη ή τουρκική διακήρυξις του πολέμου.

Ευρέθην, λέγει ο έννετός ναύαρχος Δολφίνος, έχων εν μόνον πλοτον εν Ναυπλίω, οτε έλαβον τήν ειδήσιν. Υπήρχον πολλά εχυρώσεις εν τή γίνεσθαι, τας οποίας έσπευσε να φέρη εις πέρας και να εφοδιάσῃ διά στρατιωτών, προμηθειών και τροφών. Εν Ναυπλίω νομίζει, ότι ικανώς προπαρασκευάσθη. Τό αφησα, λέγει, αποχωρώντως εφοδιασμένον στρατιωτών, μάστιγα και' όσον αυτοί υπεστηρίζοντο υπό πολυαριθμων, καλώς τακτοποιηθέντων και λίαν αφωσιωμένων κατοίκων. Αυτός ο ίδιος, διά να μή αποτημηθῇ της βοηθείας, τήν όποιαν καθημέραν ανέμευεν εξ έννετίας, προσηγομισε τον στολισκον, τον όποιον κατολίγον συνέλλαξε, προς τήν Οίνοϋσαν.

Κατά τον Απρίλιον εξήλθον οι Τούρκοι εις τό πεδίον και ο Σουλτάνος επεθεώρησεν αυτούς εν Αδριανουπόλει. Άλλοτε ανέμενον εκει ένεκα της βοσκής,

(1) Διακήρυξις κατά του Αυτοκράτορος παρά Λαμβέρτη, *Mémoires pour servir à l'histoire du 18me siècle* Tom. IX. p. 587. Τούτο μετέδθη και εις τούς τουρκικούς ιστοριογράφους.

(2) Dollfus. *Adopraí confidenti di credito, et esploratori di vigilanza per trasportar i vari oggetti di questi apparati, á mérito per της διακηρύξεως.*

εωσού να προαινήσῃ. Τώρα δέν εξώδευσαν αυτών τον καιρόν. Εχων πλέον των 100 χ. προέβη ο Βεζιρης εις τήν Ελλάδα πρό του Ισθμού και ο Καπουδάν Πασας εφάνη εις τήν θάλασσαν μετά στόλου 60 πολεμικών πλοίων και πλέον των 100 Γαλερών και Γαλατζίων.

Εναντίον τοιαύτης κολοσσικής δυνάμεως οι έννετοί είχαν 7000 πεζούς και 4000 ίππους εν τούς διαφόροις φρουρίοις, τά όποια δέν ήσαν ενεπαιώς κηνηρισμένα και εν γένει πολύ διεξυδικά, ώστε να φυλαχθουν υπό τόσον μικρού πλήθους. Ο στολισκος του Δολφίνου συνίστατο εξ 11 Γαλερών και 6 πολεμικών πλοίων.

Ήρχισεν εκ νέου πάλι Ανατολής και δύσεως περί Πελοποννήσου. Όλη ή δύναμις της Ανατολής, Ασία και Ευρώπη, στρατός της Ήρας και της Θαλάσσης, έβρίφθη επί μόνου τούτου του σημείου. Η δύσις αντεπροσωπείτο υπό μετρίου Δημοκρατίας, ήτις είχεν αποτύχει επί του προγευστέρου πολέμου εν πλείσταις επιχειρήσεσι, τας οποίας δέν ήδύνατο να εκτελέσῃ, ένεκα της αδυναμίας και βραθυμίας, και ήτις ουτε τώρα δέν ώρμηκτο, όπως ώφειλεν. Εγνωρίζεν έντελώς, ότι άνευ της βοηθείας άλλων δυνάμεων, δέν ήδύνατο να κατορθώσῃ τι. Ενώ ειργάζετο να κερδήσῃ αυτάς διά διαπραγματεύσεων, ήλπικε ότι ή Πελοπόννησος, προστατευομένη διά τόσων εχυρών θέσεων, διά στρατευμάτων και πολεμικών φυλών, δέν ήτον όλως εκτεθειμένη, και ήδύνατο να επικρατήσῃ άτάκτου εχθρού.

Είναι αληθές, ότι επί της γαγανταίας ύπερηξής της θθωμανικής δυνάμεως ήτον αναπόφευκτος ή ήττα, αλλα οτε έλαβε χώραν πραγματικώς, ουδεις ήτον εις κατάστασιν να προΐδῃ.

Πολλάκις ήδη είχαν αντισταθῇ ή Τήνος. Αί εχθραυτής είναι απρόσιτοι τό φρούριον εκειτο επί αποτόμου βράχου και εν καλή καταστάσει. Μολαταύτα απεφάσιεν ο Αρμισσής Βάλδης, ως εφάνη ο Καπουδάν Πασας, να παραδοθῇ. Οι Τούρκοι άμέσως κατηδάφισαν τό φρούριον, και μετέφερον τας 200 καλλιτέρας οικογενείας εις τήν Βαρβαρίαν.

Εντούτοις τό στρατεύμα του Μεγάλου Βεζιρου, τό όποιον από στιγμής εις στιγμήν ενεδυναμοϋτο (1). — όστι ουδεις αμφιβέβαλλον εις τήν εκδοσιν και εκαστος ήθελε να λάβῃ μέρος εις τά λάφυρα. — προέβαινον ακολούτως πέραν του Ισθμού και εφάνη πρό της Κορίνθου.

Η Κορίνθος είχε τροφάς διά 2 έτη και πολεμοφόδια διά μακρόν χρόνον. Ως ήνοιχθη ή πρώτη τάφρος, πρό πάσης εφόδου ή φρουρά παρεδόθη. Ηθέλησε να

(1) Dollfus. *Entré nell' Istmo il primo Visir con centu e più mila soldati, che s' andavano successivamente aumentando sino ad un numero quasi incomprehenabile et incredibile.*

εδώ τήν ζωήν και μολοντούτο επί φιλή προφάσει κατεσφάγη.

Κατόπιν μετεδόθη ο φόβος καθ' όλην τήν χώραν. Οι Έλληνες, όστινες μέχρι τούδε αντεσπάθησαν εις τας παρατηρήσεις των Τούρκων, άρκούντως έδωκαν τώρα άκρόσιν (1).

Τά τουρκικά στίφη προέβησαν εις δύο μοίρας. Η ισχυροτέρα υπό τον Βεζιρην εκίνησε κατά του Ναυπλίου, ή δέ ασθενεστέρα υπό τον Σαρασκέρην κατά του κάστρου της Πελοποννήσου. Ο Δολφίνος ισχυρίζεται ότι εκείνη ήρθε εις 100 χ. αυτη δέ 50 χιλ.

Πτο καιρός να δειχθῇ ή ισχύς των φρουρίων, τά όποια εκτίσθησαν διά τσαυτής διαπάνης και έπιστήμης. Όσον αδύνατον και αν ήτον ο Δολφίνος, μολαταύτα εξεκίνησε προς βοήθειαν της Ναυπλίας, πρωτευούσης της χώρας, και του Παλαμηδίου, όπως συντελέσῃ τι ήδύνατο, όπου εκειτο τό πᾶν.

Αν εδόθη ύμωσι εις αυτών να επιτύχῃ ή έννετική φρουρά του Παλαμηδίου ήτο δυανάλωγος προς τά διεξοδικά έργα (2) και οι Έλληνες δέν έλαβον σπουδαίον μέρος. Κατά δυστυχίαν γενηθήσαν διχόνοιαι μεταξύ των αρχηγων. Κατά τήν εννάτην ήμέραν της πολιορκίας οι Τούρκοι ανέβησαν τό Παλαμηδιον και ή πόλις δέν ήδύνατο μίαν στιγμήν περισσότερο να φυλαχθῇ. Επί της έννετικής έξουσίας είχαν έντελώς μεταλεπθῇ πλήθος δημοσίων οικοδομῶν ανηγέρθησαν και οι ιδιωται ήλθον εις άμιλλαν προς τό δημόσιον. Προς τούτοις ή διαμονή του στόλου εντός του λιμένος, και τό εμπόριον, του όποιου εδω ήτον ή έδρα, έφερον μεγάλην αζημίαν και έδωκαν εις τήν πόλιν ευρωπαϊκήν ύβριν. Τώρα έγιναν όλα λάφυρα των Τούρκων. Ο ανήμερος Βεζιρης επλήρωσε διά πάντα αιχμαλώτων 30 ζολότα και έτέρπητο εις τήν καρατομίαν (3).

Μετά τήν προξηνηθείσαν παρά των πλεόντων τον Κορινθιακόν κόλπον έννετων βραδύτητα' εφθασε και ο Σαρασκέρης πρό του Κάστρου της Πελοποννήσου (4). Ηδη εν Ναυπλίω είχαν αναφυή διαζέσεις μεταξύ των Ευγενών της έννετίας και των αξιωματικων των μισθωτών στρατευμάτων. Εν τώ Κάστρω εκα-

(1) Ακολουθώ κατά τούτο τήν ρητήν βεβαίωσιν του Δολφίνου. *Alleront, λέγει περί της πετώσεως της Κορίνθου, in tal forma il sistema, che dove i sudditi del regno vivevano nella miglior disposizione verso il publico nome e che quantunque invitati dal reismo Visir avevano ricusato di sottomettersi, ritennero a tacitare.* Άλλοι έννετοί ιστοριογράφοι φαίνεται ότι συγγέλου τά πριν και τά μετά ταύτα.

(2) Έγγραφο των αιχμαλώτων, εφορισόμενον παρά Χάμμερ.

(3) Τούλάχιστον ο Δείδος διηγείται ταύτα. Πέρη της άλλώσεως του Ναυπλίου. *Storia della republica di Venezia* (εν τώ τελευταίω τόμω, όστις είναι χρήσιμος, μάστιγα σημαντικός· ολιγώτερον είναι οι προηγούμενοι). IV. 93.

(4) Τό Χλουμπίτζι εν Κολλήγη. Σ. του Μ.

ρύχθη αναφνδόν. Τα μισθωτά στρατεύματα ενόμιζον πολύ, ότι έμάχοντο τέσσαρας ήμέρας και τέσσαρας νύκτας κατά συνέχειαν' διά τούτο έδωκαν τήν ακόλουθον διακήρυξιν εις τον έννετον Αρμισσής' *αδτι* » τά πυροβόλα κατεστάθησαν άχρηστα διά της συν» » εχθούς εκπυροσσορτήσεως' ότι τό ναυπίν τοίχος του » φρουρίου δέν ήδύνατο ν' αντισταθῇ εις τό τουρκι» » κόν πυροβόλον και ότι δέν πρέπει να θυσιάσῃ άνι» » φελως τήν φρουράν. » Εις μάτην εξώρκισεν αυ» » τούς ο Αρμισσής να ύπομεινουν άκλημ ήλιγον' ήναγ» » κάσθη λοιπόν να συνθηκολογήσῃ και τούλάχιστον ε» » δόθη εις αυτών και εις τούς στρατιώτας ελευθέρια ε» » ζυδος. — είνθ ύμωσι ήρχοντο να επιβάνουν εις τά » πλοια, ύρμησαν εντός της πόλεως οι Γενικήζαροι και » κατέσφαζαν πολίτας και στρατιώτας.

Ο τρόμος αυτών των απροσδόκητων κατακτήσεων υπέταξεν όλην τήν Πελοπόννησον εις τούς Τούρκους.

Οι κάτοικοι της Μάνης, άλλοτε τόσον αφωσιωμένοι εις τούς έννετους, εκήρυξαν τώρα, ότι δέν δύναται να εκθέσουν τον τόπον εις τήν εξεξημίωσιν, και έδέχθησαν, ως λέγει ο τουρκός ιστοριογράφος Βασίδ » τήν άλυσιν της κατακτήσεως περί τον τράχηλον » της αποστασίας. » Η Γαλάφκ και ή Πασαάβα είχαν ήδη πέσει.

Ο Μέγας Βεζιρης εφάνη πρό της Μεθώνης, της οποίας ή φρουρά εδάκνυσε ζήλον, ένόσω τά πλοια της έννετίας ήσαν εντός του λιμένος. Άμα απέμακρύνθησαν και εφθασεν ή ειδήσις ότι έπεσε τό Κάστρον, τό πᾶν κατελήφθη υπό άθυμίας. Οι ύπαξιωματικοί απήτουν τήν παράδοσιν και έφερον εις στάσιν τούς στρατιώτας. Μεταξύ του έντεϋθεν προξηνηθέντος Ουρούβου, ενώ ήρχοντο των διαπραγματεύσεων και οι αρχηγοί και οι στρατιώται έφευγον ήδη εκ του φρουρίου, ανέβησαν οι Τούρκοι άνευ αντιστάσεως τά προχώματα.

Ούτω έπεσεν όλα ή χώρα εις χείρας των Όθωμανών. Μόνη ή Μονεμβασία και όλίγα παράλια της Κρήτης έμεινον ακόμη εν των κατακτήσεων των έννετων εν αυτή τή θαλάσση.

Τούλάχιστον ο στόλος ήδύνατο ν' αντισταταχθῇ εισέτι.

Προσολίγον επλησίασε τον τουρκικόν, αλλ' ο αρχηγός λέγει, ήπαιξέ μόνον, και προς τό τέλος της ήμέρας εχηρημάτισεν εις αυτών ο άνεμος βοηθητικός, ό,τι ύμωσι περισσότερο απέτραψεν αυτών ήτον ή φροντις, ως εφράζεται α μή επισύρη εις τά δυστυχῆ συμ» » θετηκάτα της Ήρας ήλλη εξέϊτον αποτρόπαια κατά » θάλασσαν. » (1) Πρώ πάντων ή έξουσία (σίγμασια) επέσβαλλεν εις τον Στόλαρχον τό καθήκον της διατήρησης του στόλου.

(1) Dollfus. *Poesso ben io con franchezza assicurarlo, che so giamaí mi fossi lasciato trasportare da un troppo forvido ardore ad un impegno sregolato, senza riflessione e previdenza del*

Ὅπως ἡ εὐτυχία ὑφάνει τὴν ψυχὴν καὶ δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ αἰσθημα τῆς δυνάμεως, τοιοῦτοτρόπως ταπεινοὶ καὶ προξενεὶ ἀθυμίαν ἢ δυστυχία. Τότε κυριεύει τὸ αἰσθημα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀντικειμένου ἐγθροῦ, καὶ ἡ ἀπελπισία περὶ ἐφικτῆς ἀντιστάσεως. Μόνον ὁ μέγας χαρακτήρ δύναται νὰ μείνῃ ἕρθεος ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστροφῆς.

Ἦθελον εἶναι θαῦρα νὰ εὔρεθουν ἄνθρωποι τοιαύτης γεννησιοψυχίας μεταξὺ τῶν εὐγενῶν, οἵτινες ἐλάμβανον ὑπόβρυγμα ἐν Ἑλλάδι, διότι δὲν ἐπετύγγαν ἄλλο, ἢ μεταξὺ τῶν μισθωτῶν στρατευμάτων, τὰ ὅποια ἐπληθύνοντο μὲ γλισχρότητα, ἢ μεταξὺ τῶν ἀνεστῆτων ἀρχηγῶν. Τοῦ ἐνὸς τὸ παράδειγμα παρίστανε τὸν ἄλλον. Αἱ παράλοι οἴσεις, ὧν ἡ διατήρησις παρείχεν εἰς τοὺς ἑνετοὺς ἐλπίδας ἀνακτῆσεως τῆς χώρας, ἀπωλέσθησαν. Ἡ Μονεμβασία ἦτο διὰ τὴν θῆσιν αὐτῆς ἀπόρθητος, ἐρωδιασμένη ζωοτροφιστὴν καὶ πυρίτιδος διὰ δύο ἔτη. Ὁ φροναργὸς Βαδοῦρος ὠμίλει πάντοτε περιφρονητικῶς περὶ τῶν Τούρκων καὶ τῆς προσβολῆς αὐτῶν ὅτε τῶρα ἐφάνησαν, οὔτε ἂν ἀπὸ ἐπιπορὸς κἀκὰ πρῶτην πρόσκλησιν ὑπεσχέθη νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον, ἂν δὲν προσέβη εἰς αὐτὸν βοήθεια ἐντὸς 20 ἡμερῶν. Ὁ στόλαρχος ἔλαβε τὴν εἰδησιν αὐτοῦ τοῦ ἔρου, ἀφοῦ ἤδη εἶχεν ἐκπνεύσει ἡ προθεσμία (1). Τότε ἔπεσαν καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὅποια διετῆρουν εἰστέτι οἱ ἑνετοὶ ἐν Κρήτῃ— ἡ Σπιναλόγγα καὶ ἡ Σαῦδα. Εἰς τὴν πρῶτην δὲν ἐφθάσε βοήθεια, ὡς εἰς τὴν τελευταίαν, ἀλλὰ καὶ πάλιν εἰς μάτην. Τὰ Κύθηρα ἔπεσαν ἐπίσης εἰς χεῖρας τοῦ ἐγθροῦ. Οἱ ἑνετοὶ δὲν ἐπίστευσαν πλέον εἰς ἐαυτούς, ὅτι θέλουν ὑπερασπισθῆ τὴν Λευκάδα, ἂν καὶ ἀνυπόμονα αὐτὴν διὰ μεγάλης διαπάνης. Διὰ νὰ παραδώσουν εἰς χεῖρας τοῦ ἐγθροῦ τοσαῦτα ἔργα, γρηγοῦντες εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν ν' ἀποκτήσῃ τὸσον ἐπίκαιρον θέσιν, ἀπεφάσισαν νὰ κατεδαφίσουν τὸ φρούριον.

Δὲν ἐκινδύνευσε ἤδη πλέον μόνῃ ἢ κατὰκτῆσις τοῦ παρελθόντος πολέμου, νῆσοι καὶ φρούρια τῆς ἀπεχούσης Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία κατοχὴ ἠπειλεῖτο, ἐνῶ τὰ τουρκικὰ ἔπλα ἐφέροντο πρὸς τὰς ἰονίους νήσους καὶ τὴν ἑνετικὴν Δαλματίαν.

Ὅ,τι κατ' αὐτὸν τὸν κίνδυνον πρὸ πάντων ἐβοήθησε τὴν δημοκρατίαν, ἦτον ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν Αὐστρίαν.

Ἡ Αὐστρία δὲν εἶχε ναυτικὴν δυνάμειν, ἀλλὰ διακεκμημένη τότε ἐγθρικῶς πρὸς τὴν Τουρκίαν ἔπρεπε νὰ

sinistri incontri che potevano con molto di facilità, succedere a questa allora debole armata, poteva farmi reo con la patria d'aver accorpiati a sinistri avvenimenti di terra altri non meno sfortunati del mare.

(1) Dolfino. Precorronomi la notizia di così vile risoluzione con le loro arrivate al Zante in tempo che era spirato il termine del loro impegno.

ἐπιθυμῆ μεγάλως νὰ ἔχη πρὸς τὸ μέρος αὐτῆς τὸν στόλον τῆς ἑνετίας. Αναμφιβόλως ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων προσεκάλει τὴν Τουρκίαν ν' ἀποζημιωθῇ κατὰ τῆς Αὐστρίας διὰ τὴν τελευταίαν ἀπόλειψιν, ὡς ἐπὶ τυχον τὰ σχέδια αὐτῆς κατὰ τῆς ἑνετίας.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἑνετικὴ ὑπερσοῦτο νὰ βοηθήσῃ τὴν Αὐστρίαν, ὅπου αὐτὴ ἐδέσποζεν ἐν Ἰταλίᾳ, διὰ ν' ἀποκρούσῃ τοὺς Βουρβάνους, ἀνενοῶθη κατὰ τὴν Ἀπρίλιον τοῦ 1718 ἡ παλαιὰ συμμαχία τῶν δύο πολιτειῶν καὶ ὁ Πρίγκιψ Εὐγένιος ἐξστράτευσεν ἐκ νέου κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἡ Αὐστρία ἦτον εὐτυχιστάτη κατὰ τὸν πόλεμον αὐτὸν, διότι ἐκέρδησε δύο μεγάλας μάχας, ἐκυριεύσε τότε τὸ Βελιγράδιον καὶ μέρος τῆς Σερβίας. Καὶ οἱ ἑνετοὶ εἶχον ἐπίσης τὴν καὶ προόδουσαν. Ὁ Σουλτανοῦργος δὲν ἐπροστάτευσεν μόνον τὴν Κέρκυραν μετὰ μεγάλης ἀγχινοίας, ἀλλὰ μετέβαλε καὶ τὴν ἄμυναν εἰς ἐπίθεσιν, κυριεύσας τὸ Βουθρωτὸν, τὴν Πρέβεζαν, τὴν Βόνιτζαν καὶ σχεδιάσας νὰ καταλάβῃ, ἔκασαν τὴν Ἀλβανίαν. Ὁ Ἄγγελος Ἐμος, τὸν ὅποιον γνωρίζομεν, ἀπακρούσε τὰς τουρκικὰς εἰσβολὰς εἰς τὴν Δαλματίαν καὶ ἐκεῖ ὑπέταξε νέον ἔδαφος. Ὁ Πιζάνης ὠδήγησε τὸν στόλον καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Ἑλλησποντον, ὥστε οἱ Τούρκοι στενοχωρούμενοι πάντοθεν ἀνεζήτησαν τὴν εἰρήνην.

Εὐχαρίστως ἐδέχθη ὁ Αὐτοκράτωρ τὰς πρώτας ἐξηγήσεις, καθότι τὰ κινήματα τῶν ἰσπανῶν Βουρβάνων, τὰ ὅποια ἐφοβεῖτο, ἤρχοντο τιμῶντι καὶ ἡμαρῶν οἱ Ἀλβερῶνοι. Ἐγκαταλειμμένη παρά τῶν ἰσχυροτέρων συμμάχων καὶ ἀπειλουμένη ὑπὸ Ἰταλικῶν ταρχῶν ἡ ἑνετικὴ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν τουρκικὸν πόλεμον. Ὁ Σουλτανοῦργος ἵστατο πρὸ τοῦ Δουβλίνου καὶ ἐμελεε νὰ κυριεύσῃ αὐτὸ, ὅτε ἐφθασεν ἡ εἰδησις, ὅτι ἐκλείσθη ἡ εἰρήνη.

Μετὰ μακρὰς συνεδριάσεις, κυρίως διὰ τῆς ἀγγλικῆς μεσολαβήσεως, καταβλήθη ἡ εἰρήνη ἐν Πασαροβιτζίῳ κατὰ τὴν 24 Ἰουλίου 1718 ἐπὶ τῇ βάρσει τοῦ *utri possidetis*.

Δὲν ἦτον ὅλως ἐπιβλαβὴς διὰ τοὺς ἑνετοὺς, διότι διετῆρσαν τὰς κατακτήσεις, ἐν Ἀλβανίᾳ ὕλας κειμένας, καὶ λίαν ἐπιτήδεια προπύργια διὰ τὰς ἰονίους νήσους. Πολὺ ἐπωφελεὴς ἦτον ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἐδάφους ἐν Δαλματίᾳ, ἔχοντος ἐκτεταμένους καὶ εὐφόρους πεδιάδας, ὡς λέγει ὁ Βιάνκης, πολὺ καταλλήλους διὰ νὰ δεχθῶν καὶ θρέψων νέους ὑπηκόους, οἵτινες κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη εἶναι ἰδίως πιστοὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν Ἰγυμένον (1). Οἱτοὶ εἶναι, οἱ Μορλάκοι, τοὺς ὁποίους ἡ Εὐρώπη τῶρα πρῶτον ἐγνώρισεν

(1) Istoria relatione della pace di Passarowitz Padova 1719 p. 162. Ὁ Βιάνκης ἦτο γραμματεὺς τοῦ πρέσβους Ρουζίνου, ὅστις διαπραγματεύθη τὴν εἰρήνην.

Ἐξ ἐναντίας παρεδίδον τὴν Πελοπόννησον, τὰ φρούρια τῆς Κρήτης καὶ τὴν Τήνον, μόνον δὲ τὰ Κήθηρα ἐλάμβανον πάλιν.

Ἐύρισκον τὰς κατακτήσεις σημαντικώτερας τῆς ἀπώλειαις καὶ παρηγοροῦντο, ὅτι αἱ κατακτήσεις ἐν Ἑλλάδι εἶναι μᾶλλον λαμπραὶ ἢ ἐπικερδεῖς.

Ὅλως δὲν εἶχον ἔδικον. Ἐνθυμούμεθα ὅτι πολλοὶ ἀμέσως κατὰ τὸ 1684 ἐπεθύμουν μᾶλλον τὸν πόλεμον ἐν Δαλματίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ, παρὰ εἰς ἐκεῖνα τὰ ἀπομεμακρυσμένα μέρη. Ὁ στοχασμὸς τῶν τρόπων τινὰ ἐπραγματοποιήθη. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Πασαροβιτζίου ἀπέκτῆσαν τὰ παράλια τῆς Δαλματίας τῶρα πρῶτον ἠπειρον καὶ ἀληθῆ σημασίαν.

Ἐξ ἐναντίας ἦτο μεγίστη ζημία ἡ παράδοσις τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῶσας προσκαλίαις πρὸς συνοικισμὸν τῆς χώρας, πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ πολιτισμὸν, ἐγκαταλειπομένης ἤδη εἰς τὴν ὀθωμανικὴν μάχαιραν ἐν μέσῳ τῆς εὐτυχιστέρας ἐκβάσεως. Ἡ ἀπώλεια δὲν ἦτο μόνον τῶν ἑνετῶν ἀλλὰ καὶ ἅπαντος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Συμπέρασμα.

Ἦτο τῶντι δυνατόν ν' ἀποδοῦν μάταιοι ὄλοι οἱ κόποι τῆς ἑνετικῆς διοικήσεως κατ' αὐτὴν τὴν χώραν; Δὲν νομίζω, ὅτι δυνάμεθα νὰ τὸ παραδεχθῶμεν. Καὶ ἡ Αὐστρία ἀπόλασε τὴν Σερβίαν μετὰ σύντομον κατὰκτῆσιν, ἐντούτοις ἡ γερμανικὴ διοίκισις ἐγέννησεν ἐκεῖ ὅλως ἄλλην κατάστασιν, τὴν ὅποιαν ἐπηκολούθησεν εἰδὸς τι ἀνεξαρτησίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπανάστασις καὶ ἐλευθερία.

Ἡ Πελοπόννησος ἦτο πρότερον πάντῃ δοπλος, πλην τῆς Μάνης, ἀνευ σημαντικῶν καὶ ἀξιονομάστῶν προϊόντων, ὑποταγμένη εἰς τοὺς Τούρκους ἐν ἐντελῆ δουλείᾳ. Κατὰ τὸν 18 αἰῶνα εὐρίσκομεν αὐτὴν ὀπωσοῦν πλουσίαν, προστατευομένη ἀποχωρῶντως διὰ τοῦ κοινοτικοῦ συστήματος καὶ ὀπλοφοροῦσάν πανταχοῦ ἀπὸ Κορίνθου μέχρι Μεθώνης.

Αναμφιβόλως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο θαυμασίως ἡ ἑνετικὴ ἐξουσία. Διὰ τῆς ἀφιερωθῆσεως εἰς τὴν γεωργίαν καὶ εἰς τὴν ἀμπελοφυτεσίαν ἐπιμελείας νύξησαν ἀπέριος τὰ προϊόντα. Ὡς εἶδομεν, ὅ,τι ἡ διοικήσις κατάρθρωσεν, ἐστηρίχθη εἰς ἑνωσιν τῆς κυβερνήσεως μετὰ τῶν κοινοτήτων, καὶ ἀλαχθιάτως ἀπέκτησαν αὐταὶ ἐντεῦθεν ὑπόστασιν καὶ ἐσωτερικὴν δύναμιν, οἵτινες δὲν ἐπέτρεπον πλέον εἰς τοὺς ὀθωμανοὺς τὴν αὐτὴν βίαιαν διοίκησιν, ὅπως πρότερον.— Ἡ δοκιμὴ ὀπισμοῦ δὲν εἶχεν ἐπιτύχει, ἀλλ' ἤδη τότε παρετήρουν, ὅτι ἡ αὐξάνουσα νεολαία ἐνεπνεέτο ὑπὸ ἄλλου ἀνδρικώτερου πνεύματος ἢ ἐκείνου τῶν προεβηκότων, οἵτινες ἐδοκίμασαν τὴν πρῶτην τουρκικὴν ἐξουσίαν. Βαθμηδὸν τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς ἀληθῆ μαχημότητα.

Δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν πρὸς τούτοις, ὅτι τὰ

στοιχειώδη μαθήματα τῶν ἑνετῶν δὲν ἀφῆσαν ἔχνος. Καὶ οὕτω δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ μεταγενεστέρα κατάστασις τῆς χώρας προητοιμάσθη ὑπὸ τῶν συμβεβηκότων καὶ τῆς ἀναπτύξεως, περὶ ὧν ἡ παρούσα ἔρευνα.

Βραδέως ὠρμάζουσι αἱ τύχαι τῶν ἐθνῶν ἀλλὰ τέλος ὁ ἐν εὐρώπῃ χριστιανικὸς κόσμος τὸ τρίτον ἤδη ἀπέσπασε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς κατ' ἄλλον ἕδον τρόπον.

Τὸ πρῶτον διὰ κατακτῆσεως τῶν ἱπποτῶν, ἧς εὐδοουμένης, ἡ Ἑλλὰς ἤθελε γαλλίσει, διότι τοῦτο ἀπῆτει ἡ ἐπιτυχία τῆς κατακτῆσεως. Ἐξ ὧν τῶν κατακτῆσεων τῆς δυτικῆς χριστιανισμοῦ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐκεῖναι μόνον διέμενον, τὰς ὁποίας ἐνόησαν νὰ μετασχηματίσουν ἐντελῶς οἱ κατακτηταί, ἰδίως ὅσοι ἐξεγερμαίνθησαν. Καθαυτὸ ἔδῳ, διότι δὲν ὑπῆρξε τοιοῦτος σκοπὸς, οὔτε ἀφ' ἐαυτοῦ ἐπραγματοποιήθη καὶ διότι ὁ ἱπποτισμὸς περιεπλέθη εἰς ἀλληλομαχίαν, ἐξέπεσον τῆς χώρας οἱ κατακτηταί.

Ἀλλῶς ἤδη συνέβη ἡ δευτέρα κατὰκτῆσις. Οἱ λαοὶ τῆς Πελοποννήσου δὲν ὑπετάχθησαν μόνον, ἀλλὰ προεκάλεσαν τὴν κατὰκτῆσιν καὶ Ἰλαβὸν ζωηρὸν μέρος. Οἱ ἑνετοὶ ἦσαν μακρὰν τοῦ νὰ διοργανίσουν τι μαριωτικὸν σύστημα καὶ νὰ δοκιμάσουν νὰ καταστήσουν ἰταλικὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἦτο νὰ προάξουν τὴν χώραν καὶ λαὸν πρὸς ἐσωτερικὴν πρῶσον καὶ ἀνεξαρτητικὴν ἀνάπτυξιν. Ἀλλ' ἀπεβλήθησαν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ δυνατοῦ ἐγθροῦ.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν οἱ κάτοικοι ἠγέρθησαν ἐξ ἰδίας ἀποφάσεως. Εἶναι πιθανὸν ὅτι κατὰ τὸν μακρὸν ἀγῶνα ἠδύναντο νὰ ὑποκύψουν, καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἦτον ἀναγκαία πρὸς σωτηρίαν ἐν τούτοις καθαυτὸ ἡ Εὐρώπη δὲν ἐλευθέρωσεν, ἀλλ' ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς τὴν σύμβασαν ἐλευθεροσίαν, ὀρωμένη ἐκ συμπαιθείας, οἴκετο καὶ φιλολογικῆς ἐμπνοίας.

Δὲν δύναται ἐπαμείνως νὰ εἶναι σκοπὸς τῆς Εὐρώπης ὁ ἀποικισμὸς. Πᾶσα ἐπιχείρησις τοιοῦτου εἶδους, μὲ φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆν τῶν πραγμάτων πρέπει ν' ἀποτύχῃ. Τοῦτο μόνον πρόκειται, ν' ἀναπτυχθῆ τὸ ἔθνος βοηθούμενον ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διανοίας, ἀλλὰ ὡς εἶναι, ἐξ ἑαυτοῦ. Ἄλλο πρόβλημα δὲν ὑπάρχει, τοῦτο δὲ εἶναι ὑψηλὸν καὶ ὀλεῖ εἶναι αἰώνιος δόξα ἐκείνων, οἵτινες ἀνέλαβον τὴν λύσιν.

Βεβαίως ὁμως (καὶ πῶς ἄλλως ὑπόσχεται δόξαν;) εἶναι πλήρως μεγάλων δυσχερειῶν. Ἐκ ταυάτης ἀπροσπάσεως δὲν θέλομεν παρασυρθῆ νὰ δώσωμεν κατὰ συμβουλάς καὶ ν' αὐξήσωμεν τὸ καθ' ἡμᾶς τὴν ἑνετικὴν λαλίαν ἀνευ πνεύματος καὶ καλῆς προαιρέσεως οὐδὲν κατορθοῦται· ἀλλ' ὅταν ταῦτα ὑπάρχουν τὸ ἔργον εὐδοοῦται.

Περίληψις τῶν τεσσάρων ἐπαρχιῶν τοῦ βασιλείου τῆς Πελοποννήσου κατὰ διάκρισιν θεμάτων, ὑποτεταγμένων εἰς ἐκάστην. Ἀπαριθμησις τῶν πόλεων, μοναστηρίων, οἰκογενειῶν καὶ τῆς ἐκτάσεως προσδιορισθείσης εἰς στρέμματα, ἢ πεδία τῆς Τρεβίλλης (campi Trevisani).

Θέματα	—000—						
	Κατοικημένοι κόμμαι.	Ἐξολοθρευθεῖ- σαι.	Μοναστήρια.	Οἰκογένεαι.	Υἱοὶ.	ἕκτασις εἰς στρέμματα.	Πεδία τῆς Τρεβίλλης.
ΡΕΘΥΜΝΙΑ.							
Ναύπλιον	30	0	11	2,401	9,985	1,380,016	690,008
Ἄργος	30	6		4,423	6,429	628,168	344,084
Κόρινθος	442	46	49	3,249	14,144	2,914,552	1,155,776
Τρίπολις	62	16	7	4,598	6,979	664,008	330,504
Ἁγ. Πέτρος τῆς Τζακονιάς	41	0	4	916	3,922	344,872	170,934
	<u>255</u>	<u>80</u>	<u>41</u>	<u>9,557</u>	<u>40,829</u>	<u>5,922,616</u>	<u>2,961,308</u>
ΑΡΧΑΙΑ.							
Πάτραι	99	12	7	3,024	11,918	1,232,544	614,272
Προσίτιζα	21	8	5	992	4,165	546,912	273,456
Καλαύριτα	118	36	40	3,370	16,564	2,211,760	1,105,800
Γαστούνη	171	44	16	4,079	16,847	2,785,184	1,382,592
	<u>419</u>	<u>400</u>	<u>38</u>	<u>11,445</u>	<u>49,494</u>	<u>6,767,400</u>	<u>3,383,220</u>
ΜΕΣΣΗΝΙΑ.							
Ναβαρίνον	25	4	-	812	2,068	633,459	344,728
Μεθώνη	51	3	2	664	2,679	331,312	165,656
Κορώνη	62	6	-	1,127	4,295	1,035,712	517,896
Ἀνδροῦσσα	62	10	3	4,600	9,642	4,314,562	657,296
Καλάμαι	24	2	5	4,228	4,804	307,072	153,536
Λεωντόρι	60	14	2	4,237	4,891	707,328	398,664
Καρπίναια	124	15	5	3,080	12,207	2,125,584	1,062,792
Φανάρι	64	6	-	4,458	6,268	4,142,672	574,336
Αρκαδία	88	12	6	2,562	10,222	4,432,336	716,168
	<u>(;) 568</u>	<u>72</u>	<u>23</u>	<u>13,488</u>	<u>54,073</u>	<u>9,170,444</u>	<u>4,585,072</u>
ΛΑΚΩΝΙΑ.							
Μονεμβασιά	47	13	3	2,067	9,003	4,296,256	649,428
Μιστράς	459	20	20	5,928	22,609	4,254,560	627,280
Βαρδούνη	46	3	-	440	4,722	325,344	162,676
Γιαλάφα)	38	8	2	4,760	7,130	414,272	205,636
Πασσάβα)							
Ζάρνατα	31	6	8	4,522	6,332	457,984	228,992
	<u>260</u>	<u>50</u>	<u>33</u>	<u>11,717</u>	<u>46,260</u>	<u>4,100,576</u>	<u>2,000,230</u>
	<u>(;) 4,498</u>	<u>302</u>	<u>433</u>	<u>46,207</u>	<u>190,653</u>	<u>25,959,736</u>	<u>12,929,818</u>

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ.

—000—

Ἡ περὶ τῆς ἀγίας τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου διατριβή, ἡ καταχωρηθεῖσα ἐν τῷ 280 φυλλαδίῳ τῆς Παρθάρας, μεταφρασθεῖσα εἰς τὸ γαλλικὸν ἰδίωμα ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Union chrétienne (N° 48, année 3me), τῇ ἐν Παρισίοις καθ' ἑβδομάδα ἐκδιδομένη, καὶ συνοδεύθη μετ' ἐπαίνων. Ὡς ἐνθυμίζεται ὁ ἀναγνώστης, ὁ συγγραφεὺς τὴν διατριβὴν ἐκείνην Κ. Λαμπρόλλος σκοπὸν εἶχε νὰ στηλιτεύσῃ, ὡς καὶ τὸν ἐστηλιτεύσει, διὰ μαρτυριῶν καὶ ἀποδείξεων, τὴν ἀκρίβειαν, εἰ μὴτι ἄλλο, τῶν παπιστῶν ἐκείνων οἵτινες δίστασαν ὅτι μόνη ἡ ἀνατολικὴ οὐχὶ δὲ καὶ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία κατέταξε μετὰ τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου τὸν Μέγαν.

Κωνσταντίνος ὁ Μέγας.

Ἀναγγέλλομεν ἐπιτήδες τὴν μετάφρασιν ταύτην ἵνα ἐνθαυμάσωμεν τοὺς περὶ τὴν φιλολογοῦσαν καὶ τὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένους ὁμογενεῖς· οἱ σοφοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης δὲν θεωροῦσιν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐβέβη, ἀνάξια προσοχῆς τὰ διανοητικὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων. Ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν δύο τοιαῦτα, δημοσιευθέντα διὰ τοῦ ἀνα χειραετῆ περιδικίου, μετέφρασαν καὶ ἐπήνεσαν, τὸ μὲν εἰς τὴν Ἀγγλικὴν, τὸ τοῦ Κ. Πασπάτη, περὶ οὗ εἶπομεν ὀλίγα ἐν τῷ φυλλαδίῳ τῆς 13 Ἰανουαρίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, τὸ δὲ εἰς τὴν γαλλικὴν, τὸ τοῦ Κ. Λαμπρόλλου. Ὅταν συγγράμματα, ὅποια ἡ Edinburgh Review καὶ Eclectic Review καὶ Revue des Deux Mondes, δὲν ἀπαξιοῦσι τὰ ἔργα ἡμῶν, εἶναι συγκυρημένον νὰ ἐχωρήσωμεν τὴν παράφρασιν, ὅτι ἡ φιλολογοῦσα καὶ σωφρονιστικὴ ἀπὸ τῆς περιφρονησεως, εἰς τὴν ἀγωνίζομεθα νὰ καταδικάσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, διὰ πολιτικῶν ἀνομιμάτων.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου ὁ λόγος, παρατέτομεν ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα τοῦ αυτοκράτορος, πρὸς ταύτην δὲ καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς ὑπαγραφῆς αὐτοῦ γεγραμμένης ἐρυθροῦς γραμμῆς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.

Κατὰ τὸ Ἰταλικόν.

—000—

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ὡς οὐδεὶς ἀγνοεῖ, οἱ Σέρβοι ἠνάγκασαν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀλέξανδρον νὰ παραιτηθῆ καὶ ἀνεκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον ὡς σωτῆρα τῆς πατρίδος τὸν ἐγδοκοντούτη Μιλόσκιη, βν. Θεωροῦσιν ὡς ἥρωα, καὶ ὅστις, πρὸ εἰκοσιν ἐτῶν εἶχεν ἀποδιωχθῆ ἐκείθεν. Εἰπομέν τινα περὶ τῶν προηγουμένων τοῦ τόπου τούτου.

Ὁ Σέρβος αυτοκράτωρ Στέφανος Δουσάν κατὰ τὸν δεκάτον τέταρτον αἰῶνα πλὴν τῆς Σερβίας ἐξουσίαζε καὶ τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ τῆς Βουλγαρίας, αἰτινεὶ ἕμως ταχέως ὑπεδουλώθησαν. Οἱ Τούρκοι ἐγένοντο ἀλλήλοδιαδόχως κύριοι αὐτῶν· τὰ δὲ κάλλιστον μέρος τῆς Σερβίας ἔλαβε τὸ 1718 ἡ Αὐστρία, ὑπερῆμος μετὰ ταῦτα, τὸ 1739 μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Βελιγραδίου, ἐπανήλθεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, ὅτε οἱ Γεμίτσαροι διέπραξαν πᾶσαν ἀνείκελτον, ὡς συνέβη, εἰς πᾶσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας. Οἱ Σέρβοι ἢ Σέρβοι ἀπεδιώκοντο τῆς χώρας, ὅσκις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ πληρῶσιν τοὺς φόρους.

Οἱ Τούρκοι ἐγένοντο ἐκεῖ οἱ μεγαλειότεροι κτηματῆραι, καὶ κατέσχον τὰς κυριωτέρας θέσεις τῶν παρεχούσας αὐταῖς τοὺς τρόπους νὰ καταδυναστεύωσι καὶ νὰ τυραννῶσι τοὺς δυστυχελὲς κατοίκους. Ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ νόμοι κατηργήθησαν, οἱ δὲ Κατῆδες ἢ δικασταὶ δὲν εἶδον πώποτε δίκαιον εἰς Σέρβον!

Ἀντὶ ὅμων ἡρωϊκῶν καὶ ἔθνικῶν ἡμαρτῶν, ἕκαστος Σέρβιν εἶχε διὰ στόματος τὰ ἀκόλουθα· «ὅτι δὲν λαμβάνει ὁ πᾶσας τὸ λαμβάνει ὁ βέης, ὅτι δὲν ἀφαιρῆ ὁ βέης, τὸ κλέπτει ὁ ἀγᾶς, ὅτι ἀφαιρῆ ὁ ἀγᾶς, τὸ ἀρπάζει ὁ Γενίτσαρος, καὶ ὅτι οὐτός δὲν κλέπτει, οὐδὲ ὁ διάβολος τὸ δέχεται!»

Ἐνεκα τούτου οἱ Σέρβοι, οἵτινες εἶναι φύσει ἐργατικοὶ καὶ ζωροὶ ἐξησθάνθησαν, ἐξουδευνήθησαν, διεφθάρησαν καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ δάση ὡς Αὐδοῦκοι. Ἐκδικήσεις πλήρεις λύσεως καὶ σκληρότητος ἐπικολούθησαν καὶ ἐκρηφύθησαν ἕκαστος τὸ ὄνομα τῶν Αὐδοῦκων ἔλαβε προμερῶν σήμερ κατ' ἕλην τὴν Εὐρώπην. Ὁ αυτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Β' καὶ Αικατερίνη ἡ Β' ἐκήρυξαν τὴν Πόλιν πόλεμον ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οἱ Γε-

νιτσαροι κατεδιωκον και κινεσφαιζον και επ' αυτου του Αυστριακου εδραρους Σερβους Αιυδουκουσ καταταχθέντας ως εθελοντας εις τον Αυστριακον στρατον, όπως αποφυγωσι τας καταδιώξεις.

Μεταξυ των Αιυδουκων εκεινων του Αυστριακου στρατου υπηρχε τις γιγαντελου αναστηματος, μελανος χρωματος, ισχυρος και τρομερος, ονομαζόμενος Γεωργιος Πετροβιτς, η Γεωργιος Μέλας, Κζέρνυ Γκωργ, μετα ταυτα δε Καρα—Γεωργη; (δηλ. μέλας) και ελευθερωτής της Σερβιας, ως τη διαταγή του Μιλόσχη εχαράχθη επί του τάφου αυτού.

Γεωργιος δ Μέλας εγεννήθη το 1770 εις Βισκνιέβιζι πλησιον του Κράγουιεβαζ, εκ πατρός χωρικοῦ και χωροδουκου.

Φεύγων τας καταχρήσεις και τας κλοπας των Τούρκων υπαλλήλων ειχε κρυβή εν μέσω των ορέων εις το χωριον Τόπολα. Εκει ο νέος Γεωργιος εμαθε να μιση τους Τούρκους, και να μιμηται τα ενδοξα παραδείγματα των Αιυδουκων. Φονεύσας πολλους Τούρκους απέφυγε την εκδικησιν αυτών εισελθών το 1788 εις Αυστριαν. Οι Γενίτσαροι ωρκίσθησαν εκδικησιν, ο δε Γεωργιος ηθέλησε να πείση τον πατέρα αυτού να τον ακολουθήσει όπως αποφυγή τας βαρύνουσ και τον άτιμον θάνατον, οστις τον περιέμενεν αὐτόθι του γέροντος όμως, μηπειθόμενος μήτε δια παρακλήσεων, μήτε δι' απειλών να εγκαταλείψη την πατριον χώραν, ο Γεωργιος εκτός εαυτου γενόμενος, ανανόησε την περίφημον θυσίαν του ευγενους εκεινου Ρωμαιου του προτιμήσαντος να φονεύση την ιδίαν θυγατέρα η να γείνη αυτη θυμα του δυνάστου αυτης, και εν μέσω των δικων της Τόπολας φονεύει δι' ιδίων χειρών τον πατέρα και φεύγει.

Όλίγα γνωρίζομεν περι των πράξεων του Γεωργίου οτε ητο μετά των Αυστριακων εθελοντων επιστρέψας το 1791 με βαθμὸν υπαξιωματικου, επανέλαβε μετά των Αιυδουκων τον αγωνα, και ολίγον υστερον εγένετο δασυφύλαξ εις το Σίρμιον· αλλα δεν ητο αυτη η εντολή του.

Διοικητου διορισθέντος του φιλανθρωπου Μουσταφά πασας, επέστρεψεν εις Τόπολαν μετά του αδελφου Μελέγκου. Οι Γενίτσαροι όμως εξακολουθουσι να εκδικωνται δια θανάτων και λεηλασιων, προσβάλλουσι αυτην ταυτην την πρωτεύουσαν, το Βελιγράδιον, φονεύουσι τον Τούρκον διοικητήν, και κηρύττουσιν εαυτους κυριους της χώρας, απογομνούντες πολλους Οθωμανους κατοίκους της Σερβιας απάσης της περιουσίας αυτών.

Η λύσσα τότε των κατοίκων αποσείει πάντα χαλινόν. Οι Σπαχίδες (Τούρκοι κτηματϊαι) ενουνται τοις Σέρβοις υπό ιδίας ταχέας η επαναστατικας σημαίας. Ο Σουλτάνος αυτος κηρύττεται κατά των Γενιτσαρων, αλλ' αδυνατει να επιχειρήση τι κατ' αυ-

τών. Οι κύριοι της Σερβιας πανταχούθεν απειλοόμενοι ζητουσι να επαναφέρωσι την τάξιν χύνοντας αιμάτων χειμαρρους (Φεβρουαριου 1804). Γεωργιος δ Μέλας προχωρει τότε οι Γενίτσαροι πειρώνται να τον αιχμαλωτίσωσιν, αλλ' αποτυγχάνουσιν· ουτος δε αποσύρεται εις τα όρη, αφ' ων διευθύνει τας εκδικήσεις αυτου μετ' άλλων Αιυδουκων, γινεται ο ήρωας της Σερβιας, και πάντες οι εκδικησιν πνέοντες ενουνται αυτώ. Ο δαιμόνιος ουτος ανηρ κατέσφαξε πάντας τους φέροντας ονομα Τούρκου, και νέα τολμηρά σώματα σχηματίζονται και ακολουθουσι τα ίχνη αυτου. Οι Γενίτσαροι ζητουσιν ειρήνην, ο Γεωργιος όμως αποβάλλει τας αιτήσεις αυτών. Ουτοι καλοῦσι τότε τους εξορίστους πασων των γειτόνων χωρών όπως ενδυναμωθώσιν. Οι δε Σέρβοι βλέποντες οτι ητο ανάγκη να ενωθώσιν ονομάζουσι Γεωργιον τον Μέλανα διοικητήν της Σερβιας. Ο Γεωργιος δεν μένει άργος αλλα προσβάλλει τους Γενιτσαρους, αποδιώκει αυτους της Βοσνιας και Βουλγαριας, και εισβαλών εις Βελιγράδιον κυριεύει αυτό.

Οι τέσσαρες αρχηγοι της Κυβερνήσεως των Γενιτσαρων προσέπεσαν την επαύριον εις τους πόδας του Γεωργίου. Ο Σουλτάνος, ο αφρεις έως τότε τους Σέρβους να ενεργώσιν και βοηθήσας μάλιστα ενίοτε αυτους, ηθελε σήμερα να καταθέσασιν τα όπλα. Οι Σέρβοι όμως προύχοντες μετ' αυτών δε και ο Γεωργιος δεν είχαν τοιαύτην διάθεσιν· αλλα δυστυχως οι επισημότεροι ηρησαν να ζηλοτυπωσι δια την δημοτικότητα και την ισχύν του αρχηγου αυτών, και επέμενον να καταθέση την αρχηγίαν, και προ πάντων ο Κνέος Θεοδοσιος, οστις επιπροσέθηκεν οτι του λοιπου δεν ηθελε πλέον υπακούσει εις τας διαταγας αυτου. Αλλα Γεωργιος δ Μέλας, οστις εύρισκτο μεταξυ αυτών, ορμηξ' δίκην κερανου και σύρας πιστόλιον πυροβυλει κατά του Θεοδοσιου λέγων «Λάβε το βραχίον το πρέπον τοις προδόταις!»

Ο Θεοδοσιος πίπτει νεκρός εν μέσω των Σέρβων αρχόντων, και ο Γεωργιος εξακολουθει άταράχως την συνομιλίαν αυτου.

Απ' εκεινης της στιγμης ο αγών κατέστη επαναστασις, ης Γεωργιος δ Μέλας εγένετο αρχηγός απόλυτος (1804). Ματαιως εστράφη προς την Αυστριαν και Ρωσϊαν ζητών βοήθειας· μόνος μετά των ανδρειων Σέρβων νικη τον κατ' αυτου σταλέντα Τούρκικον στρατόν. Άπαντες τότε ενουνται αυτώ, και κηρύττουσιν αυτον Βαρχόβνι—Βοζδ, η υπέρτατον αρχοντα.

Αύξανόμενος όμως καθ' εκάστην του αριθμου των έχθρων και απειλουμένων των μεθωριων, ο Γεωργιος ηναγκάσθη να εμπιστευθη την υπεράσπισιν διαφόρων σπουδαιων μερών εις άλλους αρχηγους, εξ ων πολλοι δια χρημάτων ηγοράσθησαν υπό των Τούρκων.

Ένεκα τούτου εισήλθον αυτοι εις Σερβϊαν κατασφάζοντες, πυρπολουντες και λεηλατουντες την χώραν, μηδ' αυτών ίσως των προδοτων φειδόμενοι.

Η Σερβία εκ νέου τότε υπεδουλώθη (1806). Δεν έχει αυτη πλέον ελπίδας ειμη εις ένα μόνον, εις Γεωργιον τον Μέλανα. Ο έχων εισέτι ολίγον θάρρος προστρέχει εις αυτόν. Ο Γεωργιος μακρόδης πλανάται πανταχού, και πλησιον του Μισχόβρ, επί του Σάβαχ συνάπτει μάχην τρεις ολοκληρους ημέρας διαρκέσασαν. Ουδέν διακριτικόν σημεϊον δεικνυει τον βαθμὸν αυτου· εκ του καλύμματός του μόνον αναγνωρίζεται. Την δαμασκηνήν αυτου σπάζην κρατῶν εν τη δεξιῃ, το χαντζάρι και τα πιστόλια εν τη ζώνη, ο ανδρεος Γεωργιος τρέχει πανταχού, όπου ο αγών είναι τρομερότερος, και κατενθουσῃ τους στρατιώτας ως δια μαγνητικης δυνάμεως, δια μόνης της πολεμικης ταύτης επιφωνήσεως «Χαϊδέμο! Ουδάρμο!» (εμπρός! επάνω!). Νικη τους πολεμιους, φονεύει πολλους, τρέπει αυτους εις φυγήν και επιστρέφει τροπαιοῦχος.

Οι Τούρκοι εγκατέλιπον πάλιν την Σερβϊαν το 1807, ην το προηγούμενον έτος είχαν υποδουλώσει, και επί τέλους το Βελιγράδιον επανεκτήθη υπό του Γεωργίου δια ποταμών αιμάτων.

Το 1808 εγένετο ανακαχή. Οι έχθροι της Σερβιας επεκατέσθησαν την βοήθειαν της Ρωσϊας· ο Γεωργιος όμως ενεκα τούτου δεν απεθαγγύθη και ζητεί να εξασθενήσιν αυτους, κινών εις επανάστασιν κατ' αυτών τους λαους της Βοσνιας, της Αλβανιας και της Ερζεγοβινης. Νικήσας το κατ' αρχάς, αλλ' ηττηθείς μετά ταυτα καθ' όλα τα μέρη, ηναγκάσθη να φύγη, αφ' ου ο φίλος αυτου Στέβος μετά των υπαδων του ετινάχθη εις τον αέρα, εκ των κεφαλών των οπιοων οι Τούρκοι κατεσκέασαν πλησιον της Νισσης τον φρικώδη πύργον των Τισχων. Επιστρέφει όμως ολίγον υστερον τρομερότερος και φονικώτερος, νικη επί τέλους εκ νέου, και γινεται εκ δευτέρου το 1809 ο σωτήρ και ο ελευθερωτής της Σερβιας.

Αλλ' ει και επραξε τασαύτα υπέρ της πατρίδος του, διακινδυνεύσας τασάκις την ζωην αυτου, κατηγορήθη όμως εν τη συνελεύσει του 1810 υπό των αρχόντων επί προδοσιῃ· αλλ' ουδέν ισχυσεν κατ' αυτου, ουτε κατηγορία, ουτε συναμοσία, και εν τη εθνικῃ συνελεύσει τη συγκροτηθεισῃ την αρχην του 1811 έτους εκηρύχθη αρχηγός του έθνους.

Ο αρχηγός χωροδουκος, ο πλάνης Αιυδουκος είναι αρχηγός έθνους ελευθερού· το υψος όμως εκεινο προξενει αυτώ σκοτοδινίαν. Ο Σουλτάνος τῷ προσφέρει τον τίτλον πρίγκιπος· και αυτος ζητεί την αδελάν παρὰ της Ρωσϊας όπως δεχθῃ την προσφοράν! Αλλ' η Ρωσϊα εγκατέλιπε και αυτόν και το έθνος αυτου εις την διάθεσιν του Σουλτάνου. Το ηξίζεν! Όπως

μεινη αρχηγός του έθνους προσέφερε και έδωκε πλειονα η οσα εζητουντο, ολον φρούριον, κανόνια, το παν· ο λαος ηγανάκτησεν. Ο Γεωργιος θέλει να διατηρήση την θέσιν αυτου, και σύρει εκ νέου την σπάζην ανανόηων τον πόλεμον κατὰ των Τούρκων. Οι Σέρβοι μάχονται πανταχούσ δικην λαόντων, Γεωργιος δ Μέλας γινεται πανταχούσ δίκην λαόντων, Γεωργιος δ Μίλας γινεται σφραντός αποδράς εις Αυστριαν (2 Οκτωβριου 1813), και η Σερβία μετά τασούτους ηρωϊκούς αγώνας πίπτει πάλιν υπό των μισακρον ζυγόν των άπιστων.

Ο Μιλόσχος Οβρένοβιτς εκ ταπεινης και αυτης καταγωγης και συστρατιώτης του Γεωργίου ονομασθείς Οσποδάρης προσπαθει διπλωματικως υπέρ της ανεξαρτησίας της πατρίδος αυτου, έως ου αποδιώκονται και αυτος. Το έαρ του 1817 Γεωργιος δ Μέλας αναφαινεται εις Σερβϊαν παρὰ τῷ αρχαιῷ αυτου φίλῳ Βανίτζε, οστις εξένισε μεν αυτόν εν τη οικίᾳ του, θέλων όμως να φανῃ άριστος πρὸς τον Μιλόσχην, απέκοψε την κεφαλήν αυτου κοιμωμένου δια πέλεκυος, και απέστειλεν αυτην πρὸς τον Οσποδάρην. Ουτος δε την διεύθυνε πρὸς τινα Τούρκον πασάν, οστις την επεμφε πρὸς τον Σουλτάνον διατάζοντα να προσηλώσωσιν αυτην επί της πόλης των ανακτόρων, μετά της ακολουθου επιγραφης: «Κεφαλή του διασπόμενου Σέρβου Καρα—Γεωργη». Διαταγή δε του Μιλόσχη το σώμα του Γεωργίου έτάφη άκρυφα εν τη εκκλησίᾳ της Τόπολας και μνημειον ηγέρθη μετά της επιγραφης ταύτης: «Τῷ ελευθερωτῇ της Σερβιας». Αποθανόντος πρὸ δυο ετών του γέροντος Μιλόσχη, ο υιός αυτου Μιχαήλ, ούτινος την εικόνα θέλωμεν δημοσιεύσει προσεχώς, ηγεμονεύει ενδόξως της πολυπαθους Σερβιας.

KΛΕΑΝΘΗΣ...

ΤΑ ΚΑΤΑ

ΠΕΤΡΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑΝ.

(Εκ των του Alfred de Musset.)

(Συνέχ. 16ε φυλλάδ. 289.)

—ooo—

Δ΄.

— Και όμως είναι ευμορφη, έλεγε και ο ιππότης. Και αληθώς ητον ώραία η Χαρίκλεια. Εις το ωοειδές και εύρυθμόν πρόσωπον, εις τους καθαρους και Ουμασιους χαρακτήρας της ελαμπεν ουτως επαιν η αγαθότης της καρδιας της. Η Χαρίκλεια ητο μικρά, όχι ωγρά αλλ' λευκοτάτη και ειχε μακράν μαύρην κόμην. Ητο φαιδρά, δραστηρία και οτε συνέβαινε τι δυστύχημα εγινετο περιλυπος· η λύπη της όμως ητο γλυκεία. Όλα της τα κινήματα ησαν πλήρη

χάριτος, εἶχον πνεῦμα· εἶχε μέγιστην ἐπιτηδεύτητα εἰς τὸ νὰ ἐρμηνεύῃ διὰ νευμάτων τὰς ἐννοίας τῆς, ἐνόει εὐκόλως καὶ ὑπετάσσεται ἅμα ἐνοουσα. Ὁ ἱππότης ἔβλεπε πολλάκις ὡς καὶ ἡ σύζυγός του τὴν θυγατέρα του χωρὶς νὰ ὁμιλήσῃ. Τόση χάρις καὶ τόσον κάλλος συνημμένα μὲ τόσην δυστυχίαν κατεπορεύθησαν τὸν νοῦν του. Πολλάκις ἐνηγκαλιζέτο αὐτὴν μὲ ἀγαλλίαν λέγων· — Καὶ ὅμως δὲν εἶμαι κακὸς ἄνθρωπος!

Πρὸς τὸ βάθος τοῦ κήπου, μεταξύ πυκνῶν δένδρων, ἦτο δρόμος εἰς τὸν ὅποιον ὁ ἱππότης συνείλιζε νὰ περιδιαβάσῃ μετὰ τὸ πρόγευμα· ἡ Ἰουλία τὸν ἔβλεπεν ἀπὸ τὸ παράθυρόν της, περιφερόμενον ὀπισθεν τῶν δένδρων, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα νὰ καταβῇ. Παρατήρει μὲ μεγίστην λύπην τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ὅστις τὴν ἠγάπα ὡς ἐραστής· μάλλον ἢ ὡς σύζυγος, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ τοῦ στόμα δὲν ἤκουσέ ποτε οὔτε λέξιν ψυχρὰν, ὅστις ὅμως δὲν εἶχε τὴν γενναϊότητα νὰ τὴν ἀγαπᾷ διότι ἦτο μήτηρ.

Καὶ ὅμως ἐτόλμησε νὰ καταβῇ μίαν πρωΐαν. Ἐφόρει ἔνδυμα λευκόν, ἦτον ὠραία ὡς ἄγγελος καὶ ἐπαλλεν ἡ καρδία της. Ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ χορὸς παιδιῶν εἰς γειτονικὴν τινα οἰκίαν, εἰς τὸν ὅποιον ἡ Ἰουλία ἐσκόπευε νὰ φέρῃ τὴν θυγατέρα της, ἐπιθυμοῦσα νὰ ἴδῃ τί ἐντύπωσιν θὰ ἐπροξένη τὸ κάλλος της εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὸν ἄνδρα της. Νύκτας ὀλοκλήρους ἐπέρασεν ἄπνοος συλλογιζομένη τί φέρεμα νὰ βάλῃ εἰς τὴν θυγατέρα της· πολλὰς ἐλπίδας εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸ σχέδιόν της τοῦτο. — Πρέπει, ἔλεγε καθ' ἑαυτὴν, νὰ τὴν ἴδῃ ὁ σύζυγός μου μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ νὰ τὴν ζηλεύσουν οἱ ἄλλοι. Δὲν θὰ ὁμιλῇ μὲν, θὰ εἶναι ὅμως ἡ ὡραιότερα.

Ὅτε εἶδεν ὁ ἱππότης τὴν γυναῖκά του ἐρχομένην ἐπροχώρησε πρὸς αὐτὴν, ἔλαβε τὴν δεξιάν της καὶ τὴν ἐφίλησε μὲ σέβας καὶ μὲ χάριν, ὅπως συνείλιζε πάντοτε. Καὶ κατὰ πρότον μὲν εἶπον ἀσήμαντά τινα λόγια, ἔπειτα δὲ ἤρχισαν νὰ περιπατῶσιν ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου.

Ἡ Ἰουλία ἐσκέπτετο πᾶς νὰ προτείνῃ εἰς τὸν σύζυγόν της νὰ τῇ συγχωρήσῃ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν χορὸν τὴν θυγατέρα της καὶ νὰ μηδενίσῃ τὴν ἀπόφασιν τὴν ὁποῖαν αὐτὸς εἶχε κάμει ἀφοῦ ἐγεννήθη ἡ Χαρίκλεια νὰ μὴ πηγαίῃ πλέον εἰς τὰς συναναστροφάς. Μόνη ἡ ἰδέα ὅτι θὰ ἔβλεπον τὴν δυστυχίαν του· οἱ ἀδιάφοροι ἢ οἱ κακόβουλοι τὸν ἠρόθιζεν εἰς ἄκρον. Καὶ ἐπειδὴ εἶχε φανερώσει ἐπισήμως τὴν θέλησίν του περὶ τούτου, ἔπρεπε νὰ εὖρῃ ἡ Ἰουλία μίαν τινὰ πρόφασιν ὅχι μόνον διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν της ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τὸν φανερώσῃ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἱππότης ἐφάνετο πολλὰ σκεπτικὸς· πρῶτος δὲ διέκοψε τὴν οἰκίαν. Εἶπεν ὅτι ὑπόθεσις ἐνὸς συγγενοῦς του ἐπροξένησε ζημίαν εἰς τὴν οἰκο-

γένειάν του· ὅτι ἦτον ἀνάγκη νὰ ἴδῃ μόνος τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ληφθῶσι, διότι ἄλλως τὰ συμφέροντά των ἐκινδύνευον πολὺ, καὶ τέλος διήτον ὑποχρεωμένος νὰ μεταβῇ δι' ὄλιγον καιρὸν εἰς Ὀλλανδίαν διὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν τραπεζίτην του· ἐπρόσθεσε δὲ ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο κατεπείγον καὶ ὅτι ἐσκόπευε νὰ ἀναχωρήσῃ τὴν ἐπιούσαν.

Εὐκόλως ἐνόησεν ἡ Ἰουλία τὸ αἴτιον τοῦ ταξιδίου τούτου. Ὁ ἱππότης δὲν εὐχαριστεῖτο βεβαίως νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν σύζυγόν του· ἀλλὰ καὶ ἀκουσίως ἠσθάνετο ἀκατάσχετον ἀνάγκην νὰ μείνῃ ὅλως διόλου μόνος ἐπὶ τινα καιρὸν διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ πλέον ἡσυχος. Ὅλαι αἱ ἀληθινὰ θλίψεις τῶν ἀνθρώπων, ὅπως καὶ οἱ φυσικοὶ πόνοι τῶν ζώων, ἀπαυτοῦσι μοναξίαν.

Καὶ κατὰ πρότον μὲν τοσοῦτον ἐξεπλάγη ἡ Ἰουλία ὅστε ἀπεκρίθη μὲ τὰς τετρυμμένας ἐκείνας φράσεις τὰς ὁποίας μεταχειρίζομεθα ὁσάκις δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ἕτι ἔχομεν κατὰ νοῦν· εἶπεν ὅτι τὸ ταξίδιον τοῦτο ἦτο πολλὰ φυσικόν, ὅτι ὁ ἱππότης εἶχε δίκαιον, ὅτι ἀνεγνώριζε τὴν σημαντικότητα τοῦ πράγματος καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀντέτεινε διόλου· ἀλλ' ἐνθ' ὠμίλει ἡ καρδία της ἐπὶ τοσοῦτον κατεθλιβῆ, ὅστε εἶποῦσα ὅτι ἐκουράσθη ἐκάθησε.

Καὶ καθήσασα παρεδόθη εἰς λογισμοὺς ἔχουσα τὰ βλέμματα ἀκίνητα καὶ τὰς χεῖρας κρημαμένας. Ἡ Ἰουλία δὲν εἶχε γνώσει εἰς τότε οὔτε μεγάλην χαρὰν οὔτε μεγάλην ἠδονά. Καὶ δὲν ἦτο μὲν γυνὴ ἔχουσα νοῦν ἔξοχον, ἠσθάνετο ὅμως πολὺ. Ὁ γάμος της ἐθεωρήθη ἀπὸ αὐτὴν ὡς εὐτύχημα πάντη ἀπροσδόκητον καὶ πάντη νέον· ἀλλὰ μετὰ τῆς λάμπσεως τοῦ συμβάντος τούτου κατελήθη ἀπὸ σκότους.

Ἐκάθησε πολλὴν ὥραν σκεπτικῇ, ἐνθ' ὁ ἱππότης ἀπέστρεψε τοὺς θόρακούς καὶ ἐφάνετο ἀνωπύμογος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν· ἐσκέπτετο δὲ καὶ πάλιν ἐκάθητο. Ἐσηκώθη τέλος πάντων καὶ στηριχθεῖσα εἰς τὸν βραχίονα τοῦ συζύγου της ἐπέστρεψεν.

Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ γεύματος· ἐμήνησεν ὅτι ἦτο κακοδαίματος, καὶ μείνανσά εἰς τὸ δωμάτιόν της προσήγετο ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας· ἔως τὸ ἐσπέρας. Ἡ ὑπνέτις, διαταχθεῖσα ἀπὸ τὸν ἱππότην νὰ προσέχῃ τὴν κυρίαν της, εἰσῆλθε παλλάκις· ὁσάκις ὅμως ἀπέτεινε πρὸς αὐτὴν τὸν λόγον δὲν ἀπεκρίθη. Περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν ἐσήμανε τὸν κώδιον, ἐξήτησε τὸ ἔνδυμα τῆς θυγατρὸς της καὶ διέταξε νὰ ζυζύωσι τὴν ζυμάζαν. Εἰδοποίησε δὲ καὶ τὸν ἱππότην ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν χορὸν καὶ ὅτι ἐπεθύμει νὰ τὴν συντροφεύσῃ.

Ἡ Χαρίκλεια εἶχεν ἀνάστηκε παιδίον· ἀλλὰ εὐστροφὸν καὶ ζωηρόν. Τὸ ἔνδυμα μὲ τὸ ὅποιον τὴν ἐνέδυσεν ἡ μήτηρ της ἦτον ἁπλοῦν, λευκὸν καὶ ἀνθηρόν· τὰ μικρὰ σαנדάλια της ἦσαν ἐκ λευκοῦ μεταξωτοῦ· εἰς τὸν λαμὸν της ἔφερε μάρμαριτας καὶ

στέφανον ἀνθέων εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἡ Χαρίκλεια ἐπῆδα ἀπὸ τὴν χαρὰν της. Ἡ δὲ μήτηρ φέρουσα ἔνδυμα βελούδου, ὡς γυνὴ μὴ ἔχουσα σκοπὸν νὰ χορεύσῃ, ἐκράτει τὴν κόρην της· ἔμπροσθεν καθρέπτου, τὴν κατεφίλει καὶ ἔλεγε· — Τί εὐμορφὴ! Τί εὐμορφὴ! — Ἐν τῷ μεταξύ τούτου ἦλθε καὶ ὁ σύζυγός της· Ἡ Ἰουλία χωρὶς νὰ παραχθῇ ἠρώτησε τὸν μὲν ὑπέρτην ἐὰν ἦτον ἐτοιμὸν τὸ ἔχημα, τὸν δὲ σύζυγόν της ἐὰν ἤρχετο εἰς τὸν χορὸν. Ὁ ἱππότης ἔδωκε τὴν δεξιάν εἰς τὴν γυναῖκά του καὶ ἀνεχώρησαν.

Πρῶτον τότε ἐφάνετο εἰς τὸν κόσμον ἡ Χαρίκλεια· ἐπειδὴ δὲ πολλὰ εἶχον εἰπῆ περὶ αὐτῆς ὄλοι ἔστρεψαν μὲ περιέργειαν πρὸς τὴν μικρὰν κόρην τὰ βλέμματα. Ἡ Ἰουλία δὲν ἐταράχθη διόλου, ἀλλὰ καθήσασα μὲ ἤθος ἡσυχον, ἐνθ' ὄλοι ἔβλεπον τὸ παιδίον της μὲ ἀπορίαν ἢ μὲ προσπεποιημένην συμπάθειαν, τὸ ἄφινε νὰ πηγαίῃ παντοῦ χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι προσέχη.

Ἡ Χαρίκλεια εὐρούσα ἐκεῖ τὰς μικρὰς της συντρόφους ἔτρεχε ποτὲ μὲν πρὸς τὴν μίαν, ποτὲ δὲ πρὸς τὴν ἄλλην, ὡς ὅτε ἦτον εἰς τὸν κήπον. Ὅλαι ὅμως τὴν ἔβλεπον μὲ ψυχρότητα. Ὁ ἱππότης ἰστάμενος ὄρθιος ἔπασχεν. Οἱ φίλοι του ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν ἐξύμνησαν τὸ κάλλος τῆς θυγατρὸς του· ἀλλὰ καὶ ξένοι καὶ ἄγνωστοι τὸν ἐπλησίασαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Αὐτὸς ὅμως ἠσθάνετο ὅτι τὸν ἐπαρηγόρουν καὶ δὲν τὸ ἐπολυοστικεύετο. Ἐν τοσοῦτῳ βλέμμα, τὸ ὅποιον δὲν ἀπατᾷ, τὸ βλέμμα ὄλων, ἐγέννησε μικρὰν χαρὰν εἰς τὴν καρδίαν του. Ἡ Χαρίκλεια ἀφοῦ ὠμίλησε διὰ νευμάτων εἰς ὄλους σχεδὸν, ἐστάθη ἐρῆη μετὰ τῶν γονάτων τῆς μητρὸς της. Ἐπειδὴ τὴν εἶχον ἰδῆ τρέχουσαν ἐδοῖ καὶ ἐκεῖ ἐπαρμένον νὰ πράξῃ τι παράξενον ἢ τοῦλάχιστον περίεργον· αὐτὴ ὅμως ἐχαίρεισεν ὄλους πολλὰ εὐγενῶς, ἐσφιγξέ τὰς χεῖρας τῶν Ἀγγλίδων, ἔστειλε φιλήματα εἰς τὰς μητέρας τῶν μικρῶν της συντρόφων, καὶ ὅλα ταῦτα μὲ χάριν καὶ μὲ ἀφέλειαν. Ὅτε δὲ ἐπέστρεψεν ἡσυχως εἰς τὴν θέσιν της ἤρχισαν νὰ τὴν θαυμάζωσι. Καὶ τῶντι ἀξιοθαύμαστον ἦτο τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο περιλάλυμα τὸ ὅποιον δὲν ἠδύνατο νὰ διασχίσῃ ἡ ψυχὴ, τὸ ἀνάστημα, τὸ πρόσωπον, ἡ βοστρυχώδης κόμη της καὶ πρὸ πάντων οἱ φωταβόλοι ὀφθαλμοί της ἐκίνουν ὄλους εἰς θαυμασμόν. Ἐνθ' ὁ μὲν βλέμματὰ της ἐπροσπάθουν νὰ μαντεύσωσι τὰ πάντα, τὰ δὲ νεύματά της νὰ ἐκφράσωσι τὰ πάντα, τὸ σκεπτικὸν καὶ μελαγχολικὸν ἦθος της μετέδιδε καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα κινήματά της μεγαλοπρέπειαν, καὶ τοιαύτην ὁποῖα θὰ κατέπληττε καὶ ζωγράφον καὶ γλύπτην. Ἐπλησίασαν ὄλοι τὴν Ἰουλίαν, τὴν ἐπερικύκλωσαν καὶ ἀπέτειναν διὰ νευμάτων χιλιάς ἐρωτήσεις εἰς τὴν Χαρίκλειαν. Τὴν ἀπορίαν καὶ ἀποστροφὴν διεδέχθη εὐλακρῶς εὐμένεια καὶ ἀληθῆς συμπάθεια. Ἡ ὑπερ-

βολὴ ἡ ὁποία ἔρχεται πάντοτε, ὁσάκις ὁ γείτων ἐμύλησεν πρὸς τὸν γείτονά του διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἦλθε καὶ τὴν ὠραν ἐκείνην· εἶπον ὅτι δὲν εἶδόν ποτε παιδίον τόσον ὠραῖον, ὅτι ποτὲ δὲν ἐφάνη χάρις περισσοτέρα. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ Χαρίκλεια ἀπήλαυσεν ἐντελῆ θρήνημόν τὸν ὅποιον βεβαίως δὲν ἐνέει.

Ἡ Ἰουλία ὅμως ἐνέει αὐτόν. Πάντοτε ἀτάραχος ἐξωτερικῶς, τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἡ καρδία της ἐπαλλε παλμούς ἀληθοῦς εὐτυχίας, καὶ αὐτὴ καὶ ὁ σύζυγός της εἶδον ἀλλήλους μειδιώντας καὶ τὸ μειδίημα ἐκεῖνο ἦτο γλυκύτερον πολλῶν δαυρῶν.

Ἐν τοσοῦτῳ νέε τις ἤρχισεν νὰ παίζῃ κύβηλον· τὰ παιδιὰ συνήψαν τὰς χεῖρας καὶ ἤρχισαν νὰ χορεύωσιν, οἱ δὲ γονεῖς συνεχίζοντο ἀμοιβαίως ὁ εἰς τὸν ἄλλον καὶ εὖρισκον θαυμασίαν τὴν μικρὰν ἐκείνην ἐορτήν. Μετ' ὄλιγον ἀντήχησαν γέλωτες παιδικοὶ, ἀστεῖσμοι, φλυσηταὶ καὶ φωναὶ χαρᾶς.

Ὁ ἱππότης ἠτένιζεν ἀδιακόπως τὴν θυγατέρα του ἡ ὁποία δὲν ἐχόρευεν, ἀλλὰ παρατήρει τοὺς χορευόντας μὲ προσοχὴν μελαγχολικὴν. Μειράκιόν τι ἐλθὼν τὴν ἐπροσκάλεσεν, αὐτὴ ὅμως ἔσεισε τὴν κεφαλὴν ἀγχι ἀπαντήσεως καὶ ἀνθ' ἑνὸς ἐπέσαν ἀπὸ τὴν κεφαλὴν της. Ἡ Ἰουλία τὰ ἐβύναξε καὶ διώρθωσε πάλιν τὸν στέφανον τῆς θυγατρὸς της μετὰ ταῦτα ἀνέστησασα τὸν σύζυγόν της δὲν τὸν εἶδε· καὶ ἐρωτήσασα ἀν' ἀνεχώρησεν ἔκαθεν ὅτι ἐπέστρεψε πρὸς εἰς τὴν οἰκίαν.

Ε΄.

Ὁ ἱππότης εἶχεν ἀποφασίσει ν' ἀπομακρυνθῇ χωρὶς ν' ἀποχαιρετίσῃ τὴν σύζυγόν του, διότι ἐφοβέτο δυσάρεστους ἐξηγήσεις· ἄλλως εἶχε καὶ σκοπὸν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐντὸς ἑλίγου, διὸ ἀφῆκε μόνον ἐπιστολήν, εἰς ἣν ἔλεγε ὅτι ἀν καὶ δὲν ἦτον ὄλως διόλου ἐλπίς ὅτι μετεβίβειν εἰς Ὀλλανδίαν δι' ὑποθέσεις, ὅμως τὸ ταξιδίον του ἐνδέχεται νὰ ἀποβῇ ὠφέλιμον. Ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν εἰδείξεν ὅτι κατεπείγουσα ὑπόθεσις ἐβίαζεν αὐτόν ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως καὶ ἀνάβας εἰς ἵππον ἀνεχώρησε μετὰ σπουδῆς.

Ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθε τῆς αὐλῆς καὶ ἀκούσας διαταγμὸς ἅμα δὲ καὶ μεγίστη λύπη ἐκυρίευσαν αὐτόν. Ἐφοβήθη μήπως ἐνέδωκεν ἀσυλλογίστως εἰς αἰσθηματὸ ὅποιον ἐδύνατο νὰ καταστειλῇ, καὶ μήπως γένη αἴτιος νὰ χύσῃ ἀνώφελη δάκρυα ἡ σύζυγός του χωρὶς αὐτὸς νὰ εὖρῃ τὴν εἰρήνην τὴν ὁποῖαν ἐν τοσοῦτῳ ἀφῆκε ἀπὸ τὴν οἰκίαν του. — Ἀλλὰ τίς οἶδεν, εἶπε καθ' ἑαυτόν, ἐὰν δὲν κάμνω ἐξ ἐναντίας πρᾶγμα ὠφέλιμον καὶ ὀρθόν; Τίς οἶδεν ἀν' ἡ προσωρινὴ λύπη τὴν ὁποῖαν ἐνδέχεται νὰ προσενήθῃ ἡ ἀπουσία μου δὲν θὰ φέρῃ ἡμέρας εὐτυχιστέρας; Ἐπαῖθα συμφορὰν τῆς ὁποίας τὴν αἰτίαν μόνος ὁ Θεὸς γινώσκει· ἀπομακρύνομαι ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἀπὸ τὸν τόπον ὅ-

που πάσχω. Η αλλαγή, το ταξίδιον, αυτός ο κόπος θα καταπραΰνουν έως την λύπην μου. Θα άνασχο- ληθώ εις πράγματα ύλικά, σημαντικά, αναγκαία. Θα επιστρέψω με καρδίαν ήσυχωτέραν και πλέον ευχα- ριστημένην, θα σκαρθώ και θα εύρω τί πρέπει να κά- μω. Και όμως, επρόθεσεν, ή Ιουλία θα ύποφέρη.

Περί την ένδεκάτην ώραν της νυκτός άνεχώρησε και ή Ιουλία από την χορόν εις δε την άμαξαν ή Χαρίκλεια άπειρομάθη εις τα γόνατά της. Άν και ή γνώει ότι ο ίππότης έξεπλήρωσε τόσον ταχέως τον σκοπόν του, έλυπετο όμως ότι άνεχώρησε μόνη από την συνάναστροφήν. Έκείνο το όποιον οι άλλοι θεω- ρούσιν ως άπλην έλλειψιν σεβασμού, είναι αληθής Ολί- ψις προς εκείνον ο όποιος γνώριζει την αιτίαν. Ο ίππότης δέν εδυνήθη να ύποφέρη μεταξύ άλλων την δυστυχίαν του. Θα έσυγγώρει βεβαίως τον σύζυγον της, διότι λυπήθει την εγκατέλειπεν εις τάς έπαρ- χίας όμως θεωρείται τρομερόν το ν' αφήση τις την γυναίκα και την κόρην του κατ' αυτόν τον τρόπον.

Ένώ ή άμαξα επροχώρει βραδέως επί οδοϋ νεοκα- τασκευασθείσης και διά τουτο πλήρους πετραδιών, ή Ιουλία ήτένιζε κομωμένην την θυγατέρα της και ε- σπαράσσετο από λυπηρότατα αισθήματα. Βαστά- ζουσα την Χαρίκλειαν ούτως ώστε να μην εξυπνί- σωσιν αυτήν τα πηδημακα του όχηματος, έσυλλο- γίζετο την συμφοράν ήτις κατεδίωκεν αυτήν και κατά την μικράν εκείνην εύχαρίστησιν την όποιαν ήσθάθη εις τον χορόν. Αλλάκοτός τις διάθεσις πνεύ- ματος είλακεν άλληλοδιαδόχως την προσοχήν της ποτέ μόν προς το ίδιον αυτός παρελθόν, ποτέ δε προς το της θυγατρός της. Τι άρα θα συμβή; έλεγε καθ' εκυτήν ο σύζυγός μου θα με αφήση; έν δέν άναχω- ρήτη αύριον, όλοι οι άγώνες, όλοι αι παρακλήσεις μου θα τον ένοχλώσω. Η άγάπη του απέθανεν, ο οίκτός του μένει και ή λύπη του είναι ισχυροτέ- ρα και αυτού και έμοϋ. Ναί μόν ώραία είναι ή κό- ρή μου αλλά δυστυχιστάτη. Τι να κάμω! τί ήμ- πορώ να προΐδω ή να έμποδίσω; Έάν αφιερωθώ εις αυτήν την άθλίαν ως χρεωστώ και ως το κάμω, πρέ- πει ν' άποφασίσω ότι δέν θα βλέπω πλέον τον άν- δρα μου. διότι μάς άποστρέφεται και μάς άποφεί- γει. Έάν εξ' έναντίας προσπαθήσω να τον πλησιάσω, έν δοκιμάσω να έξυπνίσω την παλαιάν άγάπην του δέν θα ζητήση τάχα να χωρισθώ από την κόρην μου; δέν θα θελήση να την εμπιστευθώ εις ξένους, ώστε να μη βλέπη θέαμα το όποιον τόσον τον λυπεΐ;

Και ταύτα σκεπτομένη έρίλει την θυγατέρα της.

— Ταλαίπωρον τέκνον! άνεφώνησεν, εγώ να σε αφήσω! Εγώ, να έξαγοράσω με την ήσυχίαν, με την ζωήν σου ίσως εύτυχίαν ή όποιαν πιθανόν να με φύγη ταχέως! Εγώ να πάσω να είμαι μήτηρ, διά να

γνώ σύζυγος! Και άν τοϋτο ήτον δυνατόν δέν εΐ ναι προτιμότερον ν' άποθάνω;

Και πάλιν επανήρχετο εις τους πρώτους λογι- σμούς. Τι θα συμβή, έλεγε, τί θ' άποφασίσω δι' ή- μάς ή θεία πρόνοια. Ο Θεός φροντίζει δι' ύλους; τί θα μάς κάμη; τί θα γίνει το παιδίον τοϋτο;

Όλίγον μακράν της κατοικίας της έμελλε να πε- ράση μικρόν ποταμόν επειδή δε είχε βρέξει πρό τι- νος άφθόνως τα νερά εκχελίσαντα κατέκλυον τά περάξ. Ο δίκωδον το πέραμα δέν ήθέλησε να παρα- λάβη την άμαξαν ως ήτον, άλλ' ειπεν ότι έπρεπε να άποξεύξωσι, διότι άνελάμβανε μόν να περάση τοϋς ανθρώπους και τον ίππον, ούχι όμως και το όχημα. άλλ' ή Ιουλία, σπεύδουσα να ίδη τον σύζυγον της, δέν συγκατένευσεν. επειδή πολλάκις άλλοτε διέβη οϋτω πως τον ποταμόν έντός τινων λεπτών της ώ- ρας, διέταξε τον ήνίοχον να επιβή με την άμαξαν.

Αλλ' ότε έφθασεν εις το μέσον το πέραμα ήρχισε να παρασύρεται από το ρεύμα. Ο κωπηλάτης ζή- τησε την βοήθειαν του ήνίοχου διά να έμποδίση το πέραμα να μη παρασυρθή προς τινα καταρράκτην τον όποιον είχαν σχηματίσει πλησίον εις μάλον. διότι ήτο φανερόν ότι ένάν τοϋτο έγινετο θα συνέ- θαινε τρομερόν δυστύχημα.

Ο ήνίοχος καταβάς ήθέλησε να βοηθήση τον κω- πηλάτην. αλλά πώς άπό έν μόνον κοντάριον ύπηρ- χε; Ναί μόν ο κωπηλάτης κατέβαλλεν άδιακόπους άγώνας, άλλ' ή νύξ ήτο σκοτεινή λεπτή βροχή έμά- στιζε το πρόσωπον και αυτού και του συντρόφου του, ολίτινες ποτέ μόν όμοϋ ποτέ δε χωριστά ήγωνίζοντο να φθάσωσιν εις την ξηράν.

Είς μάτην όμως. διότι βαθυμήδον ήκουον δυνατώ- τερον τον κρότον του καταρράκτου. Το πέραμα, έ- χον το φορτίον βαρό και υπό δύο βωμαλέων ελαυ- νόμενον δέν παρεσύρετο με ταχύτητα. Οσάμεις το κοντάριον έβυθίζετο βαθέως το πέραμα ή έστρέφετο, ή έστρέφετο περι έαυτό το ρεύμα όμως ήτο δυνα- τό. Η Ιουλία, ήτις είχε μένει μόνη με την κόρην της εις την άμαξαν άνοιξασα έντρομος το παράου- ρον ήρώτησε

— Κινδυνεύομεν;

Την ώραν εκείνην συνστρίθη το κοντάριον, και οι δύο άνδρες έπεσαν καταπεποννημένοι εις το πλοιάριον.

Ο κωπηλάτης ήτο καλός κολυμβητής, ούχι όμως και ο ήνίοχος. ή στιγμή ήτο κρίσιμος.

— Μισέρμπα Γεάννη, ειπεν ή Ιουλία προς τον κωπηλάτην, ήμπορείς να σώσης την κόρην μου και εμέ;

Ο δε Μπαρμπαγιάννης ίδών τον ποταμόν και μετά ταύτα την όχθην άπεκρίθη άνοψόσας την κεφαλήν και με ήθος άνθρώπου προσβληθέντος την φιλοτιμίαν

— Έννοείται, κυρία.

— Τι πρέπει λοιπόν να κάμω;

— Να αναβήτε εις τους άμους μου, χωρίς όμως να εύγάλετε το φουστάνι σας διότι θα σας άνασχο- νη. Πιάσετε τον λαϊμόν μου με τα δύο σας χέρια, άλλ' μην φοβησθε και μη με σφίγγετε διότι δια- φορετικά θα πνιγώμεν. προσέξτε ακόμη να μην ά- νοίγετε το στόμα σας διότι θα πίνετε νερόν. Έσον διά την μικράν, την πιάνω με το ένα χέρι από την μέσην και με το άλλο κολυμβώ. Θα την περάσω χω- ρις καν να την βρέξω. Δέν είναι πολύ άπ' εδώ εις άντίκρου.

— Και ο Κωσταν. ής; ήρώτησεν ή Ιουλία δεί- ξασα τον ήνίοχον.

— Αυτός θα πίνη όλίγον νερόν, δέν θα πάθη θ- μως τίποτε. θα τον εύρω.

Και ταύτα ειπών έπεσεν εις τον ποταμόν φέρων διπλούν φορτίον. δέν είχεν όμως μετρήσει καλά τάς δυνάμεις του, λησμονήσας ότι δέν ήτο πλέον νέος. πλην τοϋτου ή όχθη ήτο μακρύτερα και το ρεύμα ισχυροτέρων ή δσον ύπέθετε. Και όμως έκαμε τα ά- δύνατα δυνατά διά να φθάση εις την γήν. αλλά το νερόν τον παρέσυρεν. Έκτύπησε με όρμην το μέτω- πόν του εις κόρμον δένδρου τον όποιον δέν είχεν ίδη διά το σκότος. αίμα έτρεξεν άμέσως και έθόλωσαν οι όφθαλμοί του.

— Πιάσετε την κόρην σας και βάλετέ την εις τον λαϊμόν σας ή τον ειδικόν μου, διότι δέν ήμπορώ πλέον.

— ήμπορείς να την σώσης αυτήν μόνην;

— Δέν ήξέρω. νομίζω όμως ότι ήμπορώ.

Και άμέσως ή Ιουλία χωρίς καν ν' άποκριθί, ά- φήκε τον λαϊμόν του κωπηλάτου και έπεσεν εις τον ποταμόν.

Αφοϋ ο κωπηλάτης απέθεσεν άελαβή εις την ό- χθην την νέαν Χαρίκλειαν ένησχολήθη άμέσως όμοϋ με τον ήνίοχον, τον όποιον είχε σώσει χωριστά τις, να εύρη το σώμα της Ιουλίης. άλλ' δέν το εύρον ει- μή την έπιούσαν εις την ξηράν.

ΣΤ΄.

Έν έτος μετά ταύτα, εις θάλαμον ξενοδοχείου έν Παρισίους, εκάθητο νέα μαύρα φορούσα πλησίον τρα- πέζης, επί της όποιης ήτο φιάλη οίνου και ποτήριον. Άνήρ δε τις κεκυφώς υπό του γήρατος, άλλ' ήθος έ- χων εύπροσήγορον και γελαστόν, ένδεδυμένος σχε- δόν ως εργάτης, περιήρχετο εις τον θάλαμον, και έ- στάμενος ένίοτε πρό της νέας ήτένιζεν αυτήν με ήθος πατριών. αυτή δε τείνουσα την δεξιάν έλάμβανε την φιάλην με προθυμίαν μόν αλλά και με τινα ά- ποστραφήν και έγέμιζε το ποτήριον. Ο γέρον έπινε όλίγον και άνελάμβανε τον περιπάτον, χειρονομών

άλλοκότως και γελοίως σχεδόν, ένθ' ή νέα μειδιώσα περίλυπος παρετήρει προσεκτική τάς κινήσεις του.

Έάν τις τρίτος εύρίσκετο εκεί παρών θα έδυσκο- λεύετο να έννοήση όποια ήσαν τα δύο εκείνα όντα. ή μόν νέα ακίνητος, ψυχρά, όμοία προς μάρμαρον αλλά πλήρης χάριτος και εύγενείας ήτον ώραιότητα οϋ μόνον την μορφήν αλλά και τους τρόπους. Εκεί- νος δε, βάνανυσον έχων ήθος, έτακτον το ένδυμα, φέ- ρον πύλον, πίνων οίνον πρόστυγον και κτυπών εις το έδάφος τα καρφιατά σανδάλιά του, έφαίνετο όλος έναντίας άγωγής.

Και όμως ήσαν σφικτά και ειλκιρυνίς συνδεαμέ- νοι οι δύο οϋτοι, ή Χαρίκλεια δηλαδή και ο Θεός της Γηρώ. Ότε ο άγαθος οϋτος άνθρωπος ήκουσε τον θά- νατον της Ιουλίης έτρεξεν εις την κατοικίαν της δρο- μαίος. ή Χαρίκλεια, μετά τον θάνατον της μητρός και διά την άπουσίαν του πατρός της, έμενε μόνη. Ο ίππότης, περιερχόμενος διάφορα μέρη της Όλλαν- δίας έμαθεν άργά το δυστύχημα της γυναίκός του, ώστε επί ένα σχεδόν μήνα ή Χαρίκλεια ήτον όρφανή. Ναί μόν είχε τροφόν, άλλ' ή μήτηρ ότε έζη σπανώς την μετεχειρίζετο διότι, ως είδομεν, επεθύμει να κα- ταγίνεται μόνη εις τα της θυγατρός της. διό ως όλί- γον γνωρίζουσα την Χαρίκλειαν δέν τη ήτο πολλά χρήσιμος.

Ότε επνίγη ή Ιουλία τοσαύτην Ολίψην ήσθάνθη ή κόρην της, ώστε εφοβήθησιν μήπως άποθάνη και αυ- τή. Ακολουθούσα το σώμα της μητρός της μετα- φερόμενον από του ποταμού εις την οικίαν, εξέπεμ- πε τοιαύτας φωνάς ώστε όλοι έφοβούντο. Συνειθί- σαντες να μην ακούωσι μήτε φωνήν έξερχομένην από το στόμα της κεφαλάου, έτρεμον ιδόντες ότι διά μιζς ο θάνατος διεκόψε την τώσην σωπτήν. Οί άναρ- θροι ήχοι των χειλέων της, τους όποιους όμως αυτή δέν ήκουεν, ήσαν άγριοι. διότι δέν ήσαν ούτε λέξεις, ούτε κοπετός, άλλ' είδος τρομεράς τινος γλώσσας έφευρεθείσης από την Ολίψην. Ολόκληρον ήμερονύ- κτιον εκλαιε και ιδύρευτο, και τρέχουσα επάνω κάτω απέσπα τάς τρίχας της κεφαλής και εκτύπει τους τοίχους. Ουδείς εδυνήθη να την κάθησυχάση. Ότε μόνον εξηγητήθησαν αι δυνάμεις της έπεσεν εις τους πόδας της κλίνης όπου έκείτο το σώμα της μη- τρός της.

Αλλ' αίφνης έφάνη ότι άνέλαβε την πρώτην ήσυ- χίαν, και σχεδόν έτι εληρομόνησε την λύπην της. Οϋτω δε άτάραχος έπεριπάτει δι' όλης της ήμέρας βραδέως και αστόχος, μη αποβάλλουσα μηδεμίαν περιποίησιν. Όλοι ένόμιζον ότι άνένηψεν έντελής, μετά των άλλων δε και αυτός ο Ιατρός. άλλ' μετ' όλίγον κατελήθη από θερμην νευρικην κάκισα. Έ- χουσαν συμπτώματα. έπεσεν εις την κλίνην, και έφαίνετο ότι έχασε τα λογικά της.

Τότε ο Γιώρ' απεφάσισε νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀνεψιάν του.

— Ἐπειδὴ δὲν ἔχει πλέον, εἶπεν, οὔτε πατέρα οὔτε μητέρα, ἀναλαμβάνω ἐγὼ, καθὼς θεῖος, τὴν φροντίδα τῆς πάντοτε μὲ ἤρσεν αὐτὴ ἡ κόρη, καὶ πολλάκις ἐζήτησα ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς νὰ μὲ τὴν δώσῃ. Δὲν θὰ τοῦ τὴν ὑστέρησαι ἔπειδὴ ὅμως τώρα δὲν εἶναι ἐδῶ, τὴν πέρνω ἐγὼ, καὶ ὅταν ἐπιστρέψῃ τὴν ἀποδίδω.

Σημειώτεον ὅτι ὁ Γιώρ' δὲν εἶχε πολλὴν πεποιθῆσιν εἰς τοὺς ἰατροὺς, καὶ ἔχει ἀλόγως, διότι δὲν ἐπίστευεν εἰς τὰς ἀσθενείας ὡς μὴ ἀβήρωστῆσας ποτέ ἢ νευρική μάλιστα θέρμη τῷ ἐφαινετο χίμαιρα, φαντασιοκοπία, τὴν ὁποῖαν μικρά τις εὐθυμία ἰσχύει νὰ θεραπεύσῃ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μεταφέρῃ τὴν νέαν εἰς Παρισίους.

— Δὲν βλέπετε, ἔλεγεν, ὅτι ἡ νέα εἶναι λυπημένη; δὲν βλέπετε ὅτι κλαίει; καὶ ἔχει δίκαιον διότι ἡ μάνα δὲν ἀποθνήσκει δὲς, δὲν πρέπει ὅμως νὰ χάσωμεν καὶ τὴν κόρην διότι ἔχασαμεν τὴν μάναν; πρέπει νὰ τὴν κατορθώσωμεν νὰ στρέψῃ ἀλλοῦ τὸν νοῦν τῆς. Λέγουν ὅτι ἡ πόλις τῶν Παρισίων εἶναι καταλληλοτάτη εἰς τοῦτο· δὲν ἤξεύρω διότι δὲν τὴν εἶδα ποτέ. Λοιπὸν θὰ τὴν ὑπάγω ἐκεῖ, καὶ θὰ ὠφελῶμαι καὶ οἱ δύο. Καὶ μόνον τὸ ταξεῖδι ἀρκεῖ νὰ μᾶς ὠφελήσῃ. Καὶ εἰς ἐμὲ ἔτυχαν λύπαι· ὁσάκις ὅμως ἐμβῆκα εἰς ἀμάξι καὶ ἤκουσα τὸν κρότον τῆς μάστιγος τοῦ ἡνιόχου, ἀνάλαβα τὴν εὐθυμίαν μου.

Μετέβη λοιπὸν εἰς Παρισίους φέρων καὶ τὴν Χαρίκλειαν, τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ εἰδοποιηθεὶς περὶ τούτου εὐχαριστήθη. Ὅτε δὲ αὐτὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐξοχὴν του ἀπὸ τῆς Ὀλλανδίας, εἶχε τοιαύτην μελαγχολίαν ὥστε ἦτον ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τινὰ, οὔτε αὐτὴν τὴν θυγατέρα του. Ἐφαινετο ὅτι ἤθελε ν' ἀποφύγῃ πάντα ἄνθρωπον, εἰ δυνατόν δὲ, καὶ αὐτὸν τὸν ἑαυτὸν του. Περιερχόμενος πάντοτε σχεδὸν ἔριππος εἰς τὰ δάση, κατεπόνει κατ' ὑπερβολὴν τὸ σῶμά του ἐπιθυμῶν οὔτω νὰ προμηθεύσῃ ἀνεσί τινα εἰς τὴν ψυχὴν του. Θλίψι; κρυφία, ἀνίατος τὸν κατέττηκε. Ἐμέμφετο ἑαυτὸν ὅτι ὑπῆρξεν ὁ αἴτιος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου του. — Ἐάν δὲν ἀνεχώρου, ἔλεγε, θὰ ἔξῃ ἀκόμη· καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀνεχωρήσω.

Ἴδου ὁ ἀδιάλοπος λογισμὸς του.

Ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ τὴν Χαρίκλειαν εὐτυχῆ, ἦτο πρόθυμος νὰ ὑπόσθῃ χάριν τούτου πᾶσαν θυσίαν. Ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν του κατὰ νοῦν εἶχε νὰ ἀναπληρώσῃ παρὰ τῇ θυγατρὶ του τὴν μητέρα τῆς, διπλασιάζων μάλιστα τὰς περὶ αὐτῆς φροντίδας· ἀλλὰ τὸσον ὁμοιάζεν ἡ κόρη πρὸς τὴν μητέρα ὥστε ἡ ὁμοιότης αὐτὴ τῷ ἐπροξένει βεβητάτην λύπην.

Εἰς μάτην ἐπροσπάθει νὰ παρηγορηθῇ βλέπων

χαρκτηρας ἀνεθυμίζοντας αὐτῷ τὴν ἀγαπῆτὴν σύζυγον, καὶ ἀνακουφίζοντας τὴν θλίψιν του· διότι ἡ θέα τῆς θυγατρὸς του ἐπλύξανε τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεώς του.

Ὁ Γιώρ' ὅμως ἄλλως πως ἐσκέπτετο· αὐτὸς εἶχε ἐν καὶ μόνον κατὰ νοῦν, πῶς νὰ διασκεδάσῃ τὴν λύπην τῆς ἀνεψιάς του· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο δυστυχῶς εὐκόλον· καὶ μὲν ἡ Χαρίκλεια δὲν ἀντέτεινεν εἰς τὴν εἰς Παρισίους μετάβασιν τῆς, ἀπέβαλλεν ὅμως πᾶσαν ἀφορμὴν εὐθυμίας· δὲν ἤθελεν οὔτε περιπατεῖν, οὔτε θεάτρον, οὔτε χοροὺς, καὶ ἀναγκαζομένη εἰδύκνωε τὸ μαῦρον ἔνδυμά τῆς.

Ὁ γέρον ὅμως θεὸς τῆς ἦτον ἰσχυρογνώμων· ὀλοκλήρον ἔτος εἶχε παρέλθει ἀφοῦ μετέβησαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἡ Χαρίκλεια ἔμενε πάντοτε ἀκλόνητος.

— Ἀλλὰ, εἶπε, βροφῆσας ποτήριον, διὰ τί δὲν ἀποκαίσεις νὰ ἔλθῃς μαζὶ μου εἰς τὸ θεάτρον; Ἴδου ἔχω εἰσιτήριον· τὸ πένθος σου ἐτελειώσεν, ἔχεις δύο κατακαινούργια φορέματα... ἑτοιμάσου καὶ...

Διακόψας δὲ τὸν λόγον του ἐπρόσθεσε·

— Διάβολο! ἔλησμόνησα ὅτι δὲν ἀκούεις; τί θὰ κάμῃς εἰς τὸ θεάτρον; πλὴν ἀδιάφορον. Καὶ σὺ δὲν ἀκούεις, καὶ ἐγὼ δὲν προσέχω· τοὺς βλέπομεν μόνον ὅταν χορεύουν.

Ὁ ἀγαθὸς Γιώρ' ὠμίλει πάντοτε μὲ τὴν ἀνεψιάν του λησιμονῶν ὅτι οὔτε νὰ τὸν ἀκούσῃ οὔτε νὰ τὸν ἀποκριθῇ εἰδύνατο· ἀλλὰ μήπως καὶ διὰ νειμάτων ἐγίνετο καταληπτότερος;

Ὅτε, ὡς εἶπομεν, ἐτελειώσε τὸ πένθος τῆς Χαρίκλειας, ὁ θεὸς τῆς τῇ ἐπρόσφερε δύο ὠραιότατα ἐνδύματα, καὶ τὰ ἐπρόσφερε μὲ ἤθος τόσον εὐγενὲς καὶ ἰκετευτικὸν, ὥστε ἡ νέα τὸν ἐφίλησε διὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐκάθησε μελαγχολικὴ ὡς καὶ πρότερον.

— Πλὴν πρέπει καὶ νὰ βάλῃς τὰ ἐνδύματα αὐτά, εἶπεν ὁ γέρον· διὰ τοῦτο σὲ τὰ ἔκαμα, εἶναι ὠραία... Καὶ ταῦτα λέγων περιεφέρετο εἰς τὸν θάλαμον ἐπιδικονῶν καὶ σείων τὰ δύο ἐνδύματα.

Ἡ Χαρίκλεια ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισε νὰ σηκωθῇ, ἔλαβε τὰ δύο ἐνδύματα, ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν εἰς σημεῖον συναινέσεως, καὶ πρῶτον τότε μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς τῆς ἐστάθη ἀντικρὺ καθρέπτου.

Ταῦτα ἰδὼν ὁ ἀγαθὸς Γιώρ' ἐπήδησεν ὡς παιδίον εἶδεν ὅτι ἐπὶ τέλους ἐδριάμβευσε, καὶ ὅτι ἡ Χαρίκλεια θὰ ἤρχετο εἰς τὸ θεάτρον νὰ ἴδῃ τὸν κόσμον. Τοσοῦτον δὲ ἐχάρη ὥστε ἀδικόπως ἐφίλει τὴν ἀνεψιάν του, ἔκραξε τὴν τροφὴν τῆς, τοὺς ὑπηρέτας καὶ ὄλους τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Ἡ Χαρίκλεια στολισθεῖσα ἐφάνη ὠραιότατη.

— Τὸ ἔχημα εἶναι ἑτοιμον, εἶπεν ὁ Γιώρ', μιμούμενος μὲ τὰς χεῖρας τὸ κίνημα τοῦ ἡνιόχου ὅταν μαστίζῃ τοὺς ἵππους.

Ἡ Χαρίκλεια ἐμαδίασεν, ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὴν μαύρην ἐσθῆτά τῆς, τὴν ἐδίπλωσεν ἐπιμελῶς, τὴν ἐφίλησε, τὴν ἀπέθεσεν εἰς κιβώτιον καὶ ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ θεοῦ τῆς.

(Ἔσται συνέχεια.)

ΔΙΟΨΗΑΣΜΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΑΙΩΤΩΝ.

(Συνέχ. Ἰδε φυλλᾶδ. 289.)

—οοο—

Ἄλλ' ἔμελλε τῆς τόσης τοῦ Βιάρου εὐγλωττίας τὰ παρήγορα κύματα νὰ κατακλύσωσιν ὡς ἄλλος χρυσοβόρας κέλος καὶ τὴν Αἰγίαν, καταταχθεῖσαν διοικητικῶς μετὰ τῶν Δυτικῶν Σποράδων, τῶν ὁποίων ἐκεῖνος διωρίσθη πρὸ μικροῦ ἔκτακτος ἐπίτροπος· διότι μόλις καταπλεύσαντες εἰς Περιβόλαν ἐλάβόμεν τὴν εἰδήσιν ὅτι καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ Κράτους μετεδόθη δυστυχῶς ἡ πανώλης. Καὶ ὁ μὲν Κυβερνήτης, ἀνάγκην ἔχων νὰ συγκοινωνῇ συνεχῶς μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν τριῶν στόλων, κατέλυσε μακρὰν τῆς μεμολυσμένης πόλεως, ὁ δὲ Γραμματεὺς τῆς ἐπικρα-

Ι. Καποδίστριας.

τείας μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν μετέβησαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὁ ἔκτακτος ἐπίτροπος, περιπλέων ἐπὶ τοῦ Νέλι-σωνος ὡς ἄλλος πολιορρηγῆς, « ἐδάξαζε τὸν μεγαλοδύναμον ὅτι ἡ Ἴδρα πλησιάζει εἰς τὸ τέλος τῆς καθάρσεώς τῆς, ὅτι αἱ Πέτσαι εἶναι καλὰ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν προχωρημένων, καὶ ὅτι ἤλπικεν ἡ μέ-χρη τῆς σήμερον τετραήμερος ὑγεία τῶν Αἰγινήτων νὰ

προχωρήσῃ καὶ αὐτὴ καλῶς καὶ ἀσυγχύτως, ὥστε, κατὰ τὸ γενικὸν ὑγειονομικὸν σύστημα τῆς πεπολιτευμένης Εὐρώπης, ἐπανακτήσῃ καὶ αὐτοὶ τὴν προτέραν ἐλευθέραν κοινοῖαν μὲ τὸν ἐπίλοιπον κόσμον. » Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τὴν παραδεδομένην τάξιν, ἔπρεπε νὰ υποβάλλωνται τῷ Κυβερνήτῃ τὰ εἰσερχόμενα ἔγγραφα καὶ νὰ ὑπογράψῃ πολλὰ τῶν ἐξερχομένων, οἱ δύο γραμματεῖς ὅτινες καὶ ἀντὶ εἰσηγητῶν ἐχρησίμευσαν, ὡς προσέβηθη, παρηγγέλλθησαν νὰ μεταφέρωσι καθ' ἑκάστην ἑφίππαι εἰς τὸ ἀγροκήπιον τὰ ἔγγραφα· καὶ ἵνα μὴ μολυνθῇ ὁ Κυβερνήτης· νὰ θέτωσιν ἐπὶ τοῦ χάρτου ἰσομέγεθες φύλλον λευκοσιδήρου, στενὴν καὶ μακρὰν ἔχον σχισμὴν, ὅπως δι' αὐτῆς εἰσχωρῇ ὁ κάλαμος τοῦ υπογράφοντος.

Ἀνάγκη ὅμως νὰ σημειώσω ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἐν Αἰγίᾳ, καὶ μάλιστα οἱ ἔχοντες πᾶσαν τοῦ νοσήματός, ἐδόξαζον ὅτι δὲν ἦτο πανώλης ἡ ἐπιπολάσασα ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ μικρὰ καὶ βραχὴ ἐπιδημία· διὰ τοῦτο οὔτε τὴν διακταν μετεβάλλομεν, οὔτε τὴν πρὸς ἀλλήλους συγκοινωνίαν, συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον οὖσαν τότε, διεκόψαμεν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀκρατον ἡμῶν εὐθυμίαν, βάσιν ἔχουσαν ἐλπίδας ἀπολοσεθείας μετὰ ταῦτα, ἐμετριάσαμεν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Κυβερνήτης εἶχε τὴν αὐτὴν γνώμην· διότι ὅτε μετὰ τὰς πρῶτον εἰς Περιβόλαν δὲν ἐκάθησα κατὰ τὸ σύνθημα παρὰ τὴν μικρὰν τράπεζαν ἀντικρὺ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐστάθην ἐρθιος καὶ μακρὰν, ἐκεῖνος μ' ἐβίασε νὰ πράξω ὡς καὶ πάντοτε· καὶ ὅτε μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἠθέλησα νὰ θέσω τὸν λευκοσιδήρον ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀρπιάσας τὰ ἔγγραφα ἀπὸ τῶν χειρῶν μου ἤρχισε νὰ ὑπογράψῃ μειδίῶν. Ἐνθ' ὅμως ὑπέγραψεν Ἴδου ὁ Νικολέτας ἀναγγέλλει ἐρχομένους ξένους ἀξιωματικούς, καὶ εὐθὺς ἀνεγέρθει μὲ προσέταξε νὰ παραλάβω τὰ ἔγγραφα καὶ ν' ἀποχωρήσω εἰς γωνίαν μακρὰν τῆς τραπέζης. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τότε τὸν Κυβερνήτην, διότι, ὡς εἶδομεν, μόλις ἤλθε καὶ εἶρε κατακρητάς, διίσχυρίζοντο ὅτι ἔπος ἀναβάλλῃ τὴν συγκάλεισιν τῆς ἐθνικῆς συνλεύσεως ἐπενόησε τὴν πανώλην. Γελοία κατηγορία, ἀποδεικνύουσα καὶ αὐτὰ τὰ μωρὰ καὶ φουδὰ τῆς φαντασίας ἀναπλάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταφύγει ἡ ἀκριτὸς καὶ ἐμπαθὴς ἀντιπολιτευσίς.

Κατὰ τὰς συνέχεις εἰς Περιβόλαν ἐκδρομῆς μου ἀνάγκασθεὶς ἐνίοτε νὰ μείνω πλέον ἢ ἕλλητε μόνος μετὰ τοῦ Κυβερνήτου, πολλὰ πολλάκις ἀληθῶς σόφα ἤκουσα ἀπὸ τοῦ στόματός αὐτοῦ. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἐγγχειρισθὲς μοι ἰδιωτικὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν, ἀνάγνωθι, εἶπε, μεγαλοφώνως. Καὶ ἀναγνούς εἶδον ὅτι ὁ ἐπιστέλλων, ὅστις ὑπέγραφετο Ἀριστείδης Μωρατίνης, εἰδοποίησεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἐσκόπει ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Ἀγκῶνας κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Κυβερνήτου καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς Αἰγίαν.

— Ηξέρεις, με ήρώτησεν ὁ Κυβερνήτης μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνθ' ἐδίπλου φάκελλον, διὰ τί σ' ἔδωκα ἢ ἀναγνώσῃς τούτο τὸ γράμμα; Διότι ὁ γράφων ἂν καὶ νέος, εἶναι πολλὰ παπαιδευμένος καὶ πρὸ πάντων χρηστοθέστατος. Ἀπαγγέλλων δὲ βραδύτερον καὶ ἐντονώτερον τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν, ἀνύψωσε τὴν κεφαλὴν καὶ προσήλωσεν ἀτενῶς ἐπ' ἐμοῦ τοὺς ἀείποτε διαυγεῖς; αὐτοῦ ὄφθαλμοῦς. — Ναί, ἐπανέλαβε μετὰ βραχείαν σιωπὴν, χρηστοθέστατος; καὶ διὰ τούτου τὸν παρακάλεσα ὕταν ἐπέρσασα ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σὺ τί νομίζεις καλῆτερα; γράμματα χωρὶς χρηστὰ ἤθῃ ἢ χρηστὰ ἤθῃ χωρὶς γράμματα;

Καὶ ἐπειδὴ νέουσι τοὺς ὄφθαλμοῦς, διότι μοι ἦτο ἀδύνατον ἢ ἀντικρῶσω τὸ φλογερὸν τοῦ λαλοῦντος βλέμμα, εἰώπων, αὐτὸς ἀναλαβὼν τὸν λόγον προσέθετο:

— Δὲν ἀποκρίνεσαι; Διέστρεψε λοιπὸν καὶ σέ, τόσον νέον ἀκόμη, ἢ ἑλληνικὴ οἴησις; Πολλοὶ Ἕλληνες λογιώτατοι τοὺς ὁποίους ἐγνώρισα εἰς τὴν Βιένναν καὶ ἄλλου, ἐνόμιζαν ὅτι εἶναι σοφώτατοι, διότι ἔμαθον μόνον ὀλίγα γράμματα. Ἐάν, ὡς καυχῆσθε, εἰσθε ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἔπρεπε νὰ λησιμονῆτε ὅτι σοφίαν ἐκείνοι οὔτε ἐνόμιζαν οὔτε ἐνόμιζαν μόνον τὴν ἀσκήσιν τοῦ νοῦς, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τὴν καλλιέργειαν. Ὁ γνωρίζων μόνον γράμματα μὴ ἔχων δὲ καὶ ψυχῆς ἀγωγὴν, εἶναι χειρότερος καὶ τοῦ χειρότερου κακούργου, διότι ἔμαθῃ νὰ κακουργῇ ἐπιτηδεύτερον παντὸς ἄλλου. Γνωρίζεις τὸν Σ...;

— Μάλιστα, ἐξαχώρατε.

— Αὐτὸς εἶναι ἀπὸ τοὺς πλέον προκομμένους σας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον κακοήθεις ὕταν ἦτον εἰς Π... ἐκλεπτεν ἀφίνοι τὰς ἄλλας του παρεκτροπὰς.

Ἀνέπτυξε δὲ μετὰ τὸσαύτης εὐγλωττίας, εἰ καὶ δὲν ὠμίλει εὐχερῶς τὴν ἑλληνικὴν, τὸ θέμα τοῦτο, καὶ τὸσαῦτα περὶ ἀγωγῆς ἀνέφερε παραγγέλματα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Εὐνοφώντος, τοῦ Πυθαγόρου καὶ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων, ὡς τε καταστείλας καὶ τὴν πνοὴν μου ἐκρεμάσθην ἀπὸ τῶν χαίλων αὐτοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐτελείωσε, μήπως, με ήρώτησε γελῶν, ἐξέλαβες καὶ ἐμὲ, διότι ἀνέφερα τόσους Ἕλληνας, λογιώτατον; Τὸ κακὸν τὸ ἐδικόν σας εἶναι ὅτι μόλις μάθετε μερικὸς κανόνες τῆς γραμματικῆς, ἔστω καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ μόλις ἴδῃτε μερικὰ τῆς Ἑβραϊκῆς βουρὰ, καὶ χειροτονεῖτε ὑμᾶς αὐτοὺς διορθωτὰς τῆς κοινωνίας καὶ νομοθέτας τῆς πολιτείας; πλὴν ἄλλο γραμματικὴ, ἄλλο κοινωνία καὶ ἄλλο πολιτεία; τόσον ἄερα πέρνει ὁ νοῦς σας, ὥστε δὲν κατορθώνετε νὰ ἐνοήσετε τί χάσμα εἶναι μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῶν δύο ἄλλων. Οἱ παλαιοὶ σοφισταὶ ἤξευραν περισσώτερα γράμματα ἀπὸ σας, καὶ ὁμως αὐτοὶ ἔχασαν τὰς Ἀθήνας.

Ἐμοῦ δὲ ἐκορυφούτο ὁ θαυμασμὸς οὐ μόνον διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν πειθῶ μεθ' ὧν ἠρμήνευε τὴν δίκον αὐτοῦ ὁ Κυβερνήτης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ἀνακάλυψίν μου ὅτι ἦσαν τοσοῦτον οἰκεῖοι πρὸς αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι, ἐνθ' ἠγγύει τὴν γλώσσαν εἰς ἡν ἔγραψαν.

— Ἐν τοσοῦτω δὲν ἀπεκρίθης, προσέθετο μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας, εἰς τὴν ἐρώτησίν μου, ἐάν προτιμᾷς γράμματα χωρὶς χρηστὰ ἤθῃ ἢ χρηστὰ ἤθῃ χωρὶς γράμματα;

— Καὶ ἂν ἦτον δυνατὸν, ἐτόλμησα ἢ ἀποκριθῶ, νὰ προτιμῶ τὸ πρῶτον, ὅσα ἤκουσα ἀπὸ τὸ στόμα σας ἦσαν ἀρετὰ ἰσχυρὰ διὰ νὰ με βιάσουν ἢ ἀγαπήσω τὸ δεύτερον.

Ἐκεῖνος δὲ μειδιάσας εἶπε:

— Πιθανὸν νὰ νομίζεις καὶ σὺ ὁμοῦ με τοὺς καθηγούρους μου ὅτι εἶμαι φωτισθέστης; τί ἤθελαν; νὰ κάμω εὐθὺς ἀκαδημίαν ὡς τοῦ Γκιλφόρ; ἀλλὰ διὰ νὰ φθάσῃ τις εἰς τὴν ἀκαδημίαν πρέπει ἢ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ ἀλληλοδιδασκτικόν. Ἴδού, ἐπροσκάλεσα εἰς τὸν Πόρον τὸν Κλεόβουλον, καὶ ἔστειλα τὸν Duitrὸne νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ σχολεῖα καὶ νὰ με δώσῃ γνώμην πῶς νὰ τὰ βελτιώσω καὶ νὰ τ' αὐξήσω. Ἦβος καιρὸς εἶναι ἀφοῦ ἦλθα; μόλις τρεῖς μῆνες.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ Κλεοβούλου, καθῆκον νομίζω νὰ παρενέρω ὀλίγα περὶ αὐτοῦ ἄς εἴμεθα πρὸς τὴν μνήμην καὶ τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἑλλάδος εὐγνώμονες.

Ὁ Γεώργιος Κλεόβουλος, ὁ πρῶτος εἰσαγαγὼν εἰς τὴν Ἀνατολήν τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, ἐγεννήθη ἐν Φιλιππουπόλει τῆς Θράκης ἐκ γονέων πτωχῶν, καὶ υἱοθετήθει ὑπὸ τοῦ ἀρχιδιακόνου τοῦ ἀρχιερέως ἐστάλη εἰς Πάτριον εἶτα δὲ εἰς Κυθωνίας ἵνα σπουδάσῃ. Ἐκεῖθεν δὲ μεταβάς εἰς Βιέννην ἐδίδασκε μὲν ἐπὶ τρεῖς ἔτη τοὺς παῖδας τῶν ὁμογενῶν, ἐδιδάσκετο δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Καθιδρυθείσης τότε νέας σχολῆς εἰς λιθίας τοῦ Πηλείου ὄρους, ὁ Κλεόβουλος ἐστάλη ὑπὸ τῶν ἐφόρων εἰς Βαυαρίαν ὅπως συμπληρώσῃ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα καταβάς διδάξῃ ἐνταῦθα. Καὶ τῶνόντι κατέβη τὸ 1814 ἔτος. Ἐπειδὴ ὑμῶς ὁ ἀλλῆ πασὰς ὑπέβλεπε δεινῶς τὰ κατὰ τὸ Πήλιον, καὶ ἐξήτει ἀφορμὴν νὰ κακοποιήσῃ αὐτὸ, ἀνεβλήθη ἢ διδασκαλίᾳ. Ὄθεν ὁ Κλεόβουλος μετέβη εἰς Φιλιππουπόλιν καὶ ἐκεῖθεν ἐπανελθὼν εἰς Βιέννην καὶ Ἑλβετίαν ἐπισκέφθη τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ μεταφέρῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν μέθοδον αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἀπῆλθεν εἰς Παρίσιον, καὶ συντάξας ἀδροτάτην δαπάνην τοῦ φιλογενεστάτου Νικολάου Βοσσετόυ τοὺς γνωστοὺς πῖνακας, ἦλθεν εἰς Ἰάσιον ὅπου συνέστησε σχολεῖον ἀλληλοδιδασκτικόν. Ἐνταῦθα ἐδίδάχθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν Ἀνατολήν ἢ

μέθοδος αὕτη, καὶ μαθηταὶ περὶ τοὺς ἑκατὸν ἱεραιμένοι τε καὶ λαϊκοὶ γυμνασθέντες ἐν Ἰασίῳ δισκορπίσθησαν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ συνέστησαν σχολεῖα. Ἐπελούσης δὲ τῆς ἐπαγαστάσεως τοῦ 1821 ἔτους ὁ Κλεόβουλος μεταβάς εἰς Ὀδησσόν, μετεβρύθμισε μὲν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὸ ἐκεῖ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον, ἐδίδάχε δὲ εἰς τὸ ἀνώτερον ἐκπαιδευτήριον ἐπιστήμης μέχρι τοῦ 1824 ἔτους. Τὸ δὲ 1825 κατέβη εἰς τὴν παλαιάσαν Ἑλλάδα, ἐπισκέφθη μετὰ τοῦ τότε ἐφόρου τῆς κνιδείας διάφορα σχολεῖα, καὶ ἀποκατάσταθαι εἰς Σύραν ἐδίδασκεν.

Ὅτε δὲ ὁ Κυβερνήτης ἀποσπάσας, ὡς προείπον, τοὺς ψυχοθιὰς ἀπὸ τῶν στρατοπέδων συνήγαγεν εἰς Πόρον, προσέκλεσε τὸν Κλεόβουλον καὶ ἀνέθετο τοὺς ἄρραγους καὶ ἀνεστίους ἐκεῖνους εἰς τὴν φροντίδα αὐτοῦ ἄλλ' ἀσθενήσας δυστυχῶς ἐπανήλθεν εἰς Σύραν ὅπου καὶ ἀπέθανε. Κατέλιπε δὲ ἐν χειρογράφῳ ἐρμηνείαν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς, ἱερὰν κατῆχην διὰ τοὺς παῖδας, γεωγραφίαν, ἀριθμητικὴν, ἔλγεβρον καὶ γεωμετρίαν.

Τοιοῦτος ἐν συντόμῳ ὁ Κλεόβουλος ἄξιόγραφος δὲ πρὸ πάντων ὑπῆρξε κατ' ἐμὲ ὁ ἀνὴρ οὐχὶ τοσοῦτον διὰ τὴν παιδείαν, ὅσον διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀληθῆ φιλοπατρίαν διότι πεποίθησιν ἔχων ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλέγομεν, τὸ πρῶτον καὶ τὸ μόνον ὄργανον τῆς διαπλάσεως τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ὅτι καλῶς μὲν γινουμένη μεγαλύνει, κακῶς δὲ διαφθείρει τὰ ἔθνη, δὲν ἐπεζήτει καὶ τοι ἐν τῇ δυτικῇ Ἑβρώπῃ ἐκπαιδευθεὶς βαθμοὺς καὶ μισθοὺς ἀνωτάτου καθηγητοῦ, δὲν ἀπέβαλλεν ὡς ἀναξίαν ἑαυτοῦ τὴν παιδαγωγίαν ὅπως οἱ καθ' ἡμᾶς τετυφωμένοι, οἵτινες πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον μόνον ἀποβλέποντες καὶ τὰ Γυμνάσια αὐτὰ καταφρονοῦσιν, ἀλλὰ μετ' ἀπαρδειγματίστου ταπεινοφροσύνης καὶ καρτερίας ἐδίδασκε καὶ ἐχειραγωγεί καὶ περιποιεῖτο καὶ αὐτὰ τὰ νήπια. Ποσάκις εἶδον αὐτὸν εἰς Πόρον μόνον ὀδηγοῦντα ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν παῖδας, καὶ διδάσκοντα ἀλλὰ καὶ ψυχαγωγούντα καὶ τέρποντα καὶ αὐτὰ καὶ ὄδον αὐτοὺς, δι' ἀφελοῦς ἐρμηνείας φυσικῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων!

— Διδάσκαλε, εἶπε ποτὲ τις αὐτῷ, ὀδηγεῖς τὰς ἐλπίδας τῆς πατρίδος.

— Προσπαθῶ τοῦλάχιστον, ἀπεκρίθη, νὰ γίνωσιν ἐλπίδες καὶ ὄχι ἀπελπίσεις διότι οἱ νέοι καλῶς μὲν παιδαγωγούμενοι σώζουσι, κακῶς δὲ, εἰς βάρβαρον κρημνίζουσι τὴν πατρίδα. « Ἀρχὰ πολιτείας νέων τροφά. »

Τὸν δὲ Duitrὸne, Γάλλον τὸ γένος καὶ νομομαθῆ, εἶχε φέροι μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Κυβερνήτης ἦτο δὲ νέος, ζαηρὸς καὶ φιλέλλη. Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου διαμένων παρ' αὐτῷ ἐπιδιώρθου πᾶ γαλλικὰ ἔγγραφα, διότι εἶχε μὲν

τὸ ὕφος γλαφυρὸν, κατὰ τοὺς γραμματικοὺς ὁμως κανόνες δὲν ἦτο πάντῃ ἀμεμπτος ὁ Κυβερνήτης. Μετὰ ταῦτα δὲ ἀπεστάλη εἰς ἐπιθεώρησιν τῶν κατὰ τὸ Κράτος Σχολείων ἄλλὰ συμπεσοῦσης τῆς πανώλους, ἦτις καὶ εἰς Πελοπόννησον εἶχε μεταδοθῆ, ἠναγκάσθη νὰ ἐπισκεφθῇ μόνον νήσους τινὰς, ἦτοι τὴν Λέγιναν, Ἰδρῶν, Σπέτσας, Κίμωλον, Μήλον, Νόξον, Πόρον, Θήραν, Σκόπελον, Σέριφον, Σίφνον, Σίκυνον, Σκόλον, Σκύρον, Κόβον καὶ Κέκι. Ἐπανελθὼν δὲ ὑπέβαλεν ἔκθεσιν τὴν ὁποίαν ὡς περιεργον διὰ τὰς ἐν αὐτῇ εἰδήσεις, εἰ καὶ πολλαχοῦ δύσληπτον διὰ τὴν κακὴν μετάφρασιν, παραθέτομεν ἐνταῦθα.

« Κατὰ τὴν ἀπ' τοῦ παρελθόντος Μαῖου αἱ νῆσαι αὐταὶ εἶχον 92 σχολεῖα φοιτῶμενα συνάμα ἀπὸ 2, 333 μαθητὰς ἡλικιωμένους ἀπὸ ὕ ἕως 30 χρόνων. Ἐκ δὲ τῶν σχολείων τούτων 23 ἠκολούθηον τὴν Λαγαστρικὴν μέθοδον καὶ παρεῖχον 969 μαθητὰς.

» Ἐκ τῶν 92 σχολείων, 13 μόνον εἶχον τὴν ἀρχὴν τῶν ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς δυναστείας, 57 εἶχον συστηθῆ ἀφ' ὅτου διεκνήρυχθη ἡ ἀνεξαρτησία [Μαρτίου 1821] μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου [12 Ἰανουαρίου 1828], καὶ τὰ λοιπὰ 22 ἐσυστήθησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τῆς αἰῆς Μαῖου.

» Τὰ 18 σχολεῖα τῆς πρώτης περιόδου ἠκολούθηον ἕλα τὴν παλαιὰν μέθοδον, καὶ ἐφοιτῶντο συνάμα ἀπὸ 206 μαθητὰς. Ἐκ δὲ τῶν 57 σχολείων τῆς δευτέρας, 43 ἠκολούθηον ὡσαύτως τὴν παλαιὰν μέθοδον, τὰ δὲ λοιπὰ 14 ἠκολούθηον τὴν νέαν κατὰ τὸ θέσπισμα τῆς ἐν Ἀστρεί Ἑθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐκεῖνα μὲν ἐφοιτῶντο ἀπὸ 820 μαθητὰς, ταῦτα δὲ ἀπὸ 557, ἐξ ὧν ἐγένετο τὸ ὅλον 1,386 διὰ τὰ σχολεῖα τῆς δευτέρας περιόδου. Εἰς δὲ τὴν τρίτην ἀπὸριθμοῦντο 9 καταστήματα ἀλληλοδιδασκτικὰ, τὰ δὲ λοιπὰ 13 ἠκολούθηον τὴν παλαιὰν μέθοδον καὶ ταῦτα μὲν ἐφοιτῶντο ἀπὸ 239 μαθητὰς, ἐκεῖνα δὲ ἀπὸ 412 ἐξ ὧν ἐγένετο τὸ ὅλον 651 διὰ τὰ σχολεῖα τῆς περιόδου ταύτης.

» Παρατηρητέον δὲ ὅτι οὔτε κατὰ τὴν μίαν, οὔτε κατὰ τὴν ἄλλην τῶν δύο τελευταίων περιόδων τὰ νέα σχολεῖα ἐγενναν διὰ τῆς ζήμιας τῶν προὔπαρχόντων, τὰ ὅποια ἐξ ἐναντίας ἔλαβον ἀμιλλώμενα ἐπαισιότην αὐξήσει.

» Καὶ ὅπως τὰ ἐκ τῆς Τουρκικῆς δυναστείας προερχόμενα σχολεῖα, ὅταν ἐξήθη ἢ ἐπανάστασις δὲν ἐφοιτῶντο εἰμὴ ἀπὸ 251 παῖδας, ἀριθμὸν αὐξηθέντα ἀπὸ 25 ἐπὶ τῆς δευτέρας περιόδου, καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης ἀπὸ 20, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν ἐρηθοί.

» Τὰ 57 σχολεῖα πάλιν τὰ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως λαβόντα ἀρχὴν δὲν εἶχον ἀκόμη εἰμὴ 1, 124 μαθητὰς κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τρίτης περιόδου, καὶ κατὰ τὴν διάρκειάν τῆς εἶχον προστεθῆ εἰς αὐτοὺς ἕτεροι 262, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὕρισκοντο ἀκόμη πολλοὶ ἐρηθοί.

» Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐὰν εἰς τὰ σχολεῖα τῶν δύο πρώτων περιόδων ἐπολλαπλασιάσθῃσαν τοιούτοτρόπως οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς τρίτης, τοῦτο δὲν εἶχεν ἐμποδίσει, ὥστε τὰ κατὰ τοὺς τρεῖς καὶ ἡμισὺν μῆνας αὐτῆς συστηθέντα σχολεῖα ν' ἀποκτήσῃσαν, μετὰ τὸ ἐλιγοχρόνιον ἐκεῖνο διάστημα, 651 μαθητὰς, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν ἡλικίας 20 ἕως 30 χρόνων.

» Ἡ Τουρκικὴ λοιπὸν περίοδος παρείχε 251 μαθητὰς, ἡ τῆς ἐπαναστάσεως 1, 149 καὶ ἡ τελευταία 933.

» Τὰ καθολικώτερον καὶ μάλλον διδασκόμενα μαθήματα ἦσαν τὸ Ἀναγνώσκειν, τὸ Γράφειν, ἡ Νεοελληνικὴ γλῶσσα, ἡ παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία, ἡ ἀριθμητικὴ καὶ ἡ Γεωγραφία.

» Εἰς πολλὰ σχολεῖα ἐδιδάσκοντο ἡ Λατινικὴ καὶ ἡ Γαλλομετρία, καὶ εἰς τὰ πλεονέστερα, ἡ Θεολογία, ἡ Μεταφυσικὴ ἢ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία. Ἀλλὰ τὰ μαθήματα ταῦτα ἦσαν τόσον ἐπιπόλαια, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τόσον ὀλίγον συντηρησόμενα μὲ τὰς ὑπαρχούσας γνώσεις, ὥστε μ' ὄλην τὴν ἀνεκτίμητον ἀξίαν πολλῶν ἐπιστημῶν τὰς ὁποίας ἐφῆπτοντο, δὲν θέλω λαλήσει τι πλεόν περὶ αὐτῶν ἐνταῦθα.

» Ἐπειδὴ ἡ Ἀνάγνωσις, ἡ Γραφὴ, καὶ ἡ Νεοελληνικὴ γλῶσσα δὲν ἐδιδάσκοντο εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μιᾶς τῶν τριῶν περιόδων μὲ τρόπον μάλλον ἀξιοσημειώτον ἢ εἰς τὰ τῶν ἄλλων, δὲν θέλω ὀμιλήσει οὐτε περὶ αὐτῶν εἰς τὸν ὁποῖον κάμνω παραλληλισμὸν τῆς εἰς ἐκάστην τῶν περιόδων τούτων ἰδίας διδασκαλίας. Ἡ ἀριθμητικὴ μόνον, ἡ Γεωγραφία, ἡ Παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἱστορία, ἡ Γαλλικὴ, ἡ Ἰταλικὴ καὶ ἡ Ἀγγλικὴ φαίνονται εἰς αὐτά.

» Ἡ πρώτη περίοδος, ὡς εἶδομεν, ἔφινε 13 σχολεῖα. Ἡ ἀριθμητικὴ ἐδιδάσκοντο εἰς 5, ἡ Γεωγραφία εἰς 2, ἡ Παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία εἰς 4, ἡ Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ εἰς 5.

» Ἡ δευτέρα περίοδος παρείχε 67 σχολεῖα. Ἡ ἀριθμητικὴ ἐδιδάσκοντο εἰς 40, ἡ Γεωγραφία εἰς 20, ἡ Παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία εἰς 37, ἡ Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ εἰς 7.

» Ἡ τρίτη εἶχεν 22 σχολεῖα. Ἡ ἀριθμητικὴ ἐδιδάσκοντο εἰς 6, ἡ Γεωγραφία εἰς 15, ἡ Παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία εἰς 17, ἡ Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ εἰς 4, ἡ Ἀγγλικὴ εἰς δύο.

» Ὁ λόγος εἶναι ἐνταῦθα μόνον περὶ τῶν σχολείων τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὰς νήσους, ὅταν ἔγεινον εἰς αὐτάς ἡ ἐπίσκεψις, καὶ οὐδαμῶς περὶ τῶν προϋπαρχόντων ἢ τῶν μετέπειτα συστηθέντων, ὁποιασδήποτε περιόδου καὶ ἂν ἦσαν.

» Ἀλλ' ὁμῶς εἶναι δύο, τὰ ὅποια δὲν θέλω παρασιωπήσει, ἂν καὶ διὰ ὀλίγον ὑπάρχοντα ἔπαυσαν πρὸ πολλοῦ.

» Ταῦτα δὲ τὰ σχολεῖα ἦσαν ἐν μὲν τῆς Ἀλλήλου διδακτικῆς Μεθόδου, ἕτερον δὲ τῆς Ναυτικῆς.

» Ἐὰν στηριχθῇ τις δουλικῶς εἰς τοὺς χρόνους, θέλει κατατάξει αὐτὰ εἰς Τουρκικὴν περίοδον, διότι συνεστήθησαν δέκα ἑκάτῳ σχεδὸν μῆνας πρὸ τῆς διακηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας.

» Ἀλλ' ὁμῶς δὲν πρέπει νὰ γνωρίζωμεν μάλλον διὰ αὐτὰ χάριτας εἰς τὴν ἐπανάστασιν; Καὶ τῶνόντι, ὅταν ἡ Ἑλλὰς συνεσχετίσθῃ οὕτως μὲ τὴν ἐκπεπολιτευμένην Εὐρώπην, δανεῖσθῃσα παρ' αὐτῆς τὰ δύο ταῦτα καταστήματα, ἡ ἐπανάστασις εἶχε γένη ἠθικῶς. Τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τὴν ὠδήγει ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου, τὴν προητοιμάζεν ἑκτοτε. Μάλλον δὲ εἰπεῖν, ἡ εἰσαγωγή τῶν δύο τούτων σχολείων ἦτο πρῆξις ἐκ τῶν μάλιστα ἐπαναστατικῶν. Τὸ νὰ καταφέρῃ τις τόσον φοβερὰν πλῆγην εἰς τὸν ζυγὸν τῆς ἀμαθίας, ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ νὰ διακηρύξῃ ῥητῶς ὅτι προητοιμάζετο νὰ συντρίβῃ τὸν πολιτικὸν ζυγὸν τῆς, τοῦ ὁποῖου ὕλη ἡ δυνάμις προήρχετο ἀπὸ τὸν πρώτων.

» Τὰ δύο λοιπὸν ταῦτα σχολεῖα ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

» Τὰ ὑπομνήματα τὰ ὅποια ἀνέγνωμεν, ἀποκαλύπτουν σειράν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὅποια παραβλήθῃντα δίδουν πολλὰ ἀξιοσημειώτους παρατηρήσεις.

» Οὐτωλόγου χάριν, ἐὰν τις θεωρήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν σχολείων καὶ τῶν μαθητῶν τῶν ἀνακόντων εἰς ἐκάστην τῶν τριῶν περιόδων, βλέπει:

» Ὅτι ἡ Τουρκικὴ δυναστεία ἐπικρατήσασα 367 ἔτη δὲν ἀφῆκε, κατὰ τὸν μέσον ἔρον, εἰς τὰς προεφημερίας νήσους οὐτε ἐν σχολείων τῆς παλαιᾶς μεθόδου ἀνὰ ἐκάστην αὐτῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὀμοῦ λαμβανόμενας 17 ἀφῆκε μ' ὅλα ταῦτα ἐν μὲ τὸ ἀνάλογον 20 μαθητῶν ἀνηλικίων ἀνὰ ἐκάστην τριακονταετηρίδα τῆς διαμονῆς τῆς.

» Καὶ ἰδοὺ ὅτι μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν 367 γραμματοφθόρων τούτων χρόνων, ἡ περίοδος τῶν ἑπτὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐτῶν διανυσθέντων ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς ἀθλιότητος καὶ ἀναρχίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοὺς τῆς γεννωμένης ἐλευθερίας, δίδει, κατὰ μέσον ἔρον, 3 νέκ σχολεῖα εἰς ἐκάστην τῶν νήσων τούτων, καὶ εἰς τὰς 17 ὁμοῦ 2 σχολεῖα καὶ 37 τοῦλάχιστον μαθητὰς ἀνὰ ἐκάστην τριμηνίαν τῆς διαρκείας τῆς.

» Καὶ ἰδοὺ πάλιν ὅτι, χωρὶς ἀκόμη ὁ Κυβερνήτης νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ θεραπεύσῃ κάμμιναν πλῆγην, οὐτε νὰ ἐλαττώσῃ ἐπαισιθῶς τὴν ἀθλιότητα, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ὁποίας ἐμπνέει εἰς τὸν λαὸν ἐμπιστοσύνης, οἱ τρεῖς καὶ ἡμισὺς πρώτοι μῆνες τῆς ἐν Ἑλλάδι διαμονῆς του δίδουν εἰς αὐτάς ταύτας τὰς νήσους ἀριθμὸν σχολείων ἀνώτερον πλεόν ἢ κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ ἰδίου αὐτῶν, καὶ τὸ ἀνάλογον 2 σχολείων καὶ 80 μαθητῶν, τῶν πλεονέστερων ἐφήδων, ὅχι πλε

ον, καθὼς εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀνὰ ἐκάστην τριμηνίαν, ἀλλὰ ἀνὰ ἐκάστην δεκάδα τῆς διαρκείας του.

» Ἡ σύγκρισις τῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια ἐδιδάσκοντο ἐφ' ἐκάστης τῶν τριῶν περιόδων, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἐκπλαστικὴ.

» Διότι ἡ ἀριθμητικὴ δὲν ἐδιδάσκοντο εἰμὴ εἰς τὰ 2^η τῶν ἐκ τῆς Τουρκικῆς δυναστείας καταγομένων σχολείων ἐδιδάσκοντο δὲ ἤδη εἰς πλεόν ἢ τὰ 3^η 4^η τῶν τῆς ἐπαναστάσεως σχολείων καὶ ὅλα τὰ τῆς τρίτης περιόδου εἶχον τὸ πολύτιμον τοῦτο μάθημα.

» Ἡ παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία ἐδιδάσκοντο μόνον εἰς τὸ 1^η 3^η τῶν σχολείων τῶν ἐκ τῆς Τουρκικῆς ἀρχῆς ὄντων, εὐθὺς δὲ εἰσῆχθησαν εἰς τὰ 2^η 3^η τῶν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὰ 3^η 4^η τῶν τῆς τρίτης περιόδου.

» Ἡ Γεωγραφία δὲν ἐδιδάσκοντο εἰμὴ εἰς τὸ 1^η 6^η τῶν τῆς πρώτης περιόδου σχολείων εἰς πλεόν ἢ τὸ 1^η 3^η τῶν τῆς δευτέρας, καὶ εἰς τὰ 2^η 3^η τῶν τῆς τρίτης.

» Ἡ Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ γλῶσσα ἐσπουδάζοντο μόνον εἰς τὸ 1^η 12^η τῶν σχολείων τῶν ἐκ τῆς Τουρκικῆς ἀρχῆς εἰς τὸ 1^η 8^η τῶν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὸ 1^η 5^η τῶν τῆς τελευταίας περιόδου, τῶν ὁποίων τὸ 1^η 11^η εἶχεν ἐπιπλέον καὶ τὴν μάθησιν τῆς Ἀγγλικῆς.

» Ἐὰν ἐξετάσῃ τις ποῖαν ἡλικίαν εἶχον οἱ μαθηταὶ ἐκάστης τῶν τριῶν περιόδων, θέλει ἴδει ὅτι ἡ πρώτη παρείχε μόνον παιδῶς ἀπὸ 5 ἕως 15 ἐτῶν ἡλικίας, ἐὰν ἐξαιρεθῶσιν οἱ τῆς Ναυτικῆς μαθηταί. Ἀλλ' οἱ εἰς αὐτὸ φοιτῶντες ἄνδρες εἶχον ἀπὸ πρότερον ἀφοσιωθῆ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν. Δὲν ἦσαν πλέον δούλοι τοῦ Σουλτάνου. Ἦσαν ἤδη τὸ ναυτικὸν τοῦ ἔθνους, ὅτε διὰ τὴν ὑπηρετήσασιν κἀλλιον, ἐνίσχον τοιούτοτρόπως, διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχῶν, τὰς πρακτικὰς γνώσεις εἰς τὰς ὁποίας ἤρχοντο, δουλεύοντες εἰς δεσπότην.

(Ἔπεται συνέχεια.)

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

—οοο—

Ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1855 ἔτους οἱ ἀναγνώσται τῆς Πανδώρας ἐγνώρισαν τὸν ἐξ Ἀμερικῆς καθηγητὴν Φέλτων. Κατὰ τὴν ἀποφράδα ἐκαίην ἐποχὴν ὅτε ζενικὸς μὲν ποὺς ἐμάραινε τὴν χλόνην τῆς ἐλευθερίας ἀναβλαστάνουσαν ἀκατάσχετον εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἡμετέρας πατρίδος, χεῖλη δὲ ἰοβόλα ἠγωνίζοντο ν' ἀμαυρώσασιν τοὺς σκοπούς τοῦ

Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Κ. Φέλτων παρεμβύθει τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν γράφων καὶ ἀγορευῶν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐγράφε δὲ καὶ ἠγόρευεν οὐχὶ ἀβασανίστως καὶ ἀκρίτως ὡς οἱ κατήγοροι ἡμῶν, ἀλλὰ μετὰ σύντονον καὶ ἐπιμελῆ μελέτην τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολήν.

» Ἐλευθερὸς, ἐλέγομεν τὸ 1855 ἔτος (*), τῶν προλήψεων καὶ τῆς ἐνθεομανίας αἰτίνας τυφλοῦσι τοὺς πολλοὺς ὁσάμεις θέλουσι νὰ ἐπανέσωσιν ἢ νὰ ψέξωσι, διέτριψε μῆνας ὀλοκλήρους μεταξὺ ἡμῶν μελετῶν ἀπροσωπολήπτως καὶ εὐσυνειδήτως τὸν τόπον. Ἐγκρατέστατος δὲ ὦν καὶ τῆς ἡμετέρας φιλολογίας καὶ γλώσσης, συνδιελέγετο εὐχερῶς μετὰ πολλῶν καὶ μόνος ἠρέυνα πάντα, ὥστε τὰς πληροφορίας αὐτοῦ οὐτε ἐξ ἐγγράφων δυσμενοῦς διπλωμάτου, οὐτε ἐξ ὑπόμνημάτων περιηγητοῦ, λεληθότως καὶ ἄπιστηρῶς πατήσαντος τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἐπορίσθη, ἀλλ' ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως.

» Δις ἐπισκερθεὶς τὴν Ἑλλάδα εἰς καιροῦς διαστῶτας ἀπ' ἀλλήλων οὐ μόνον χρονολογικῶς ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς, ἐπανῆλθε πάντοτε εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀκλόνητον ἔχων τὴν πεποίθησιν ὅτι « ἡ ἀποκατάστασις καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς Ἀνατολῆς ἐξήρτηται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, » καὶ ὅτι « ἐὰν ποτε αἱ χώραι τῆς Ἀνατολῆς αἰ τοσοῦτῶ μὲν πλουσίως προικισθῆσιν ὑπὸ τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτους αἰῶνας διαφθειρόμεναι ὑπὸ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς τουρκικῆς τυραννίας καὶ τῶν ὀλεθρίων θεσμῶν κοινωνίας ἑταμιουμένης ἐπὶ ψευδοῦς ὀρηκείας, ἐὰν ποτε, λέγομεν, ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἀνάγκη νὰ γείνη τοῦτο διὰ τῆς ἐπιβροῆς τῆς Ἑλληνίδος φυλῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. »

Ἰδοὺ ὁποῖον φίλον ἀπώλεσεν ἡ Ἑλλὰς τὸν παρελθόντα ψευδοῦραρον.

Ὁ Κορνῆλιος Κόνουκ Φέλτων, πρῶτανος τοῦ ἐν Ἄρβαρδ τῆς Ἀμερικῆς πανεπιστημίου, ἐγεννήθη ἐν West Newbury τῆς Μασαχουσέτης τὴν 6 Νοεμβ. τοῦ 1807 ἔτους ἦτο ἄρα πενήτηντα καὶ πέντε ἐτῶν ὅτε ἀπέθανε. Καὶ σπουδαστῆς μὲν διεκρίνετο ἐπὶ φιλομαθείᾳ καὶ ἀγγλικῇ, ἀναγορευθεὶς δὲ διδάκτωρ τὸ 1827. συνειργάσθη μετ' ἄλλων εἰς σπουδαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐδίδαξε δὲ καὶ εἰς Γυμνάσια, καὶ καθηγητῆς διαρίσθη τὸ 1832, τῆς τε λατινικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς μετ' ὀλίγον δὲ καὶ πρῶτανος εἰς τὸ ἐν Ἄρβαρδ πανεπιστήμιον. Τὸ 1833 ἐξέδοτο τὸν Ὀμηρον μετὰ σχολίων καὶ εἰκόνων, καὶ τὸ 1840 συλλογὴν διαφόρων τεμαχίων Ἑλλήνων συγγραφέων μετὰ σχολίων ἐπίσης καὶ λεξικοῦ ἀμφοτέρω τὰ

(*) Ὅρα Πανδ. φυλλάδ. 123 τῆς 1 Μαΐου σελ. 67-69. Ἐν αὐτῷ καταγράφηται ἐν συνοφείᾳ καὶ ἡ περὶ τῶν προλέων καὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος γνώμη τοῦ ἀσώμου Φέλτωνος.

συγγράμματα ταῦτα ἐξεδόθησαν πολλάκις μετὰ ἐπιδιορθώσεων. Τὸ 1844 ἐδημοσίευσεν τὰς Νεφέλας τοῦ Ἀριστοφάνους μετὰ εἰσαγωγῆς καὶ σημειώσεων (τὸ πόνημα τοῦτο ἀνετυπώθη ἐν Ἀγγλίᾳ), τὸ 1847 τὸν Παναγυρικὸν τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα τοῦ Λισυλλίου, καὶ τὸ 1859 τοὺς Ὀρνείους τοῦ Ἀριστοφάνους. Τὸ 1853 καὶ 1854 ἐπισκέφη τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Γερμανίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα διατρίψας πέντε μῆνας ἐγκαθῶτα. Τὸ 1855 ἐξέδοτο τὴν ὑπὸ Σμιθ ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν εἰς Τουρκίαν καὶ Ἑλλάδα περιήγησιν τοῦ Λόρδου Καρλάιλ μετὰ σχολίων καὶ ἐρμηνειῶν, τὸ δὲ 1856 συλλογὴν διαφόρων πεζῶν καὶ ἐμμέτρων ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν νεωτέρων συγγραμμάτων τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τούτους κατεχώρισεν εἰς περιοδικὰ συγγράμματα πολλὰς διατριβὰς γεγραμμένας μετὰ σπανίας κρίσεως καὶ εὐφυΐας περὶ Ἀθηνῶν, περὶ Δημοσθένους, περὶ Ἐφριπίδου καὶ περὶ ἄλλων ἑλληνικῶν ἀντικειμένων.

Ἐπειδὴ δὲ ἦτο καὶ τῆς γερμανικῆς φιλολογίας ἐκδήμων, ἐξέδοτο καὶ περὶ αὐτῆς πολλὰ ἀξία λόγου πονήματα. Συγχρόνως κατεγίνετο μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ εἰς τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἐκ τῶν ἐλίγων καὶ ἀτελῶν τούτων εἰδήσεων συμπεραίνομεν ὅτι εἰ καὶ βραχὺς ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἀοιδίου Φιλέτωνος, πολὺς ὁμῶς καὶ ἀξιόλογος ὁ πλοῦτος τῶν συγγραμμάτων ἅτινα ἀπαθανατίζουσι τὴν μνήμην αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀποδεικνύουσι τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀκραίην ἀγάπην τοῦ ἀνδρός, ἡ θλίψις ἡμῶν, οἵτινες καὶ νὰ γνωρίσωμεν αὐτὸν προσοπιτικῶς εὐτυχῆσαιμεν, διὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοιοῦτου φιλέλλητος, δὲν εἶναι κατωτέρα τῆς βαθυτάτης λύπης τὴν ὁποίαν ἠσθάνθησαν οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΝΗΣΣΟΚΤΟΝΟΣ. Πολλοὶ ἄλιεῖς συνέρχονται προσεχῶς ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ Ἀζερβούκου ὅπως ἀναζητήσωσι περιφρημον ἰσοκκ εὐρισκόμενον ἐν τῇ λίμνῃ τῆς νήσου Κενόγνης. Ὁ ἰχθύς οὗτος μὴ φανείς πλέον ἀπὸ τοῦ 1847, ἐζύγιζε τότε 17 λίβρας (καὶ ἐπειδὴ κατὰ τοὺς εἰδήμονας, ἅμα φθὰς εἰς τοσοῦτο δυνάμειος, ἀξάνει κατ' ἕτος μίαν λίβραν, ζυγίζει λοιπὸν σήμερον 32 λίβρας). Οἱ δὲ κύριοι τῆς λίμνης ἀναγκάζονται νὰ ἐκβάλλωσιν αὐτὸν, διότι πρὸ τινος καιροῦ προσεβί μεγάλας ζημίας. Μὴ εὐρίσκων πλέον πρὸς τροφήν μῦς καὶ τῶν κυπρίνων τοῦ ἰχθυοτροφείου ὀλιγοστεύοντων ὁσημέραι, ὁ ἴσοξ ἐπικίπτει κατὰ τῶν νησσαρίων καὶ ἐν ἐνὶ ἔτει κατεβρόχθισεν ἑβδομηκοντα καὶ τρία.

ΚΑΛΑΟΚΟΤΟΣ ΚΑΤΑΔΙΚΗ. Κατεδικάσθη νεώστ' ἐν Ζόγγῃ τῆς Ἑλβετίας Ἰωάννης τις Γεράρδος διότι, φρονέσας γαλῶν ἐφαγεν αὐτὴν, α'. εἰς πληρωμὴν τῶν ἐξόδων τῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνακρίσεως προφυλακίσεως· β'. εἰς δύο ἡμερῶν φυλάκισιν ὑπὸ διαίταν ἄρτου καὶ ὕδατος, γ'. εἰς τριάκοντα βιβδιαμίους, δ'. εἰς τετραετῆ περιορισμὸν ἐν τῷ δήμῳ αὐτοῦ· ε'. εἰς τὴν μέλαιναν τράπεζαν, ς'. εἰς ἀστηρὰν ἐπιτήρησιν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, ζ'. εἰς τὰ ἐκ τῆς μεταφορᾶς τοῦ πλημμελήσαντος εἰς τὸν δῆμον αὐτοῦ προκύπτοντα ἔξοδα καὶ η'. εἰς τὰς λοιπὰς δαπάνας καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς γενομένης ζημίας.

ΑΠΑΤΟΥΡΙΑ. Πάντες γινώσκουσιν ὅτι κατὰ τὴν 1. Ἀπριλίου ὑπάρχει συνήθεια νὰ ἀπατῶμεν ἀλλήλους· πόθεν ἡμῶς προέκυψεν ἡ συνήθεια αὕτη, τοῦτο θέλομεν ἐξηγήσει σήμερον. Κατὰ τὸν πόλεμον τῶν Ἡρακλειδῶν, χρησιμοδοτήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅτι οἱ Ἡρακλειδαὶ καὶ οἱ Δωριεῖς ἤθελον νικήσει τοὺς Ἀθηναίους ἐὰν δὲν ἐφόνευον τὸν βασιλεῖα τούτων, ὁ Κόδρος υἱὸς τοῦ Μελάνθου καὶ τελευταῖος βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν, μεταμφιέσας ἑαυτὸν εἰς ξυλοκόπον, προσήλθεν εἰς τὸ ἑχθρικὸν στρατόπεδον, ὑποφεισάσας τινὰς τῶν στρατιωτῶν ἐφρονέθη ὑπ' αὐτῶν. Οὕτω δὲ νικηθέντων τῶν Δωριέων οἱ μὲν Ἀθηναῖοι κατήγγησαν τὴν βασιλικὴν ἀξίαν, οὐδένα κρίνοντες ἀξίον νὰ βασιλεύσῃ μετὰ τὸν Κόδρον, πάντες δ' οἱ Ἴωνικοὶ λαοὶ πλὴν δύο συνήθισαν νὰ τελῶσιν ἐορτὴν καλουμένην Ἀπατούρεια διοχευομένην καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον.

Ἄλλ' ὅπως ἡ ἀπάτη ἐστέρησε τῆς ζωῆς τῷ 4050 τὸν Κόδρον, οὕτω καὶ τῇ 1 Ἀπριλίου (ἔ. ν.) 1862 ἐγένετο αἰτία τοῦ θανάτου δεκαπενταετοῦς νέου ἐν Ροτομάγῳ τῆς Γαλλίας. Ὁ νέος Ζ... , γραφεὺς παρὰ τινι ὑποδικηγόρῳ (ανουέ) ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ ἀπήνησε τὴν ἐπιούσαν τὸν ἀνὴρ δελφον Χ... ἄγοντα τὸ δωδέκατον ἔτος, ὃν περιπαίζοντα αὐτὸν διὰ τὴν υπερβολικὴν ἀπλότητα, ἠπειλήσεν ὅτι ἤθελε βραπίσει ἐὰν ἐξηκολούθει τὸν ἀστελισμὸν· ἐπειδὴ δὲ ὁ Χ... ἐπροθυμήθη νὰ μὴ παύσῃ, συνεπλάκησαν τὰ παιδιὰ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου νικάντος, ὁ νεώτερος, ὀργισθεὶς, ἔσυρε τὸ ἐν τῷ θυλακίῳ μαχαίριδιον καὶ ἐπληξεν τὸν Ζ... εἰς τὸ στήθος· οὗτος δὲ ὠχρῆσας καὶ περιστραφεὶς ἔπεσεν ἄναυδος καὶ νεκρός· ἡ λεπίς εἶχε διατρύπησει τὴν καρδίαν.

ΣΠΟΥΔΑΙΟΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑ.

Κατὰ λάθος ἐγράφη ἐν σελ. 35 τοῦ παρόντος φυλλαδίου ὅτι δημοσιεύεται καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου· ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἀνήκει εἰς ἄλλον αὐτοκράτορα, καὶ θελεῖ δημοσιεῦσθαι ἄλλοτε.